

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาคู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับครูปฐมวัย สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดราชบุรี” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาประกอบด้วยหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาปฐมวัย
 - 1.1 จุดประสงค์ของการศึกษาปฐมวัย
 - 1.2 ความสำคัญของการจัดการศึกษาของเด็กระดับปฐมวัย
 - 1.3 หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย
 - 1.4 การจัดการศึกษาปฐมวัยในระบบโรงเรียน
 - 1.5 มาตรฐานการศึกษาปฐมวัย
 - 1.6 การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมสำหรับเด็กปฐมวัย
2. แนวคิดเกี่ยวกับคู่มือ
 - 2.1 ความหมายของคู่มือ
 - 2.2 แนวทางการพัฒนาคู่มือ
 - 2.3 ลักษณะของคู่มือที่ดี
3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น
 - 3.1 นโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาท้องถิ่น
 - 3.2 ภารกิจของการจัดการศึกษาท้องถิ่น
 - 3.3 จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาท้องถิ่น
 - 3.4 ทิศทางการจัดการศึกษาท้องถิ่น
4. แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิภาพสื่อการเรียนการสอน
 - 4.1 ความหมายของการประเมินประสิทธิภาพสื่อการสอน
 - 4.2 ความสำคัญของการประเมินประสิทธิภาพสื่อการสอน
 - 4.3 แนวทางการประเมินประสิทธิภาพสื่อการเรียนการสอน
 - 4.4 ขั้นตอนการทดลองประสิทธิภาพ
 - 4.5 เกณฑ์ประสิทธิภาพ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาปฐมวัย

แนวคิดหรือความเชื่อเกี่ยวกับการศึกษาปฐมวัย มีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาระดับก่อนวัยเรียนว่า การศึกษาจะสามารถนำพาผู้เรียนไปในทิศทางเดียวกันได้ จำเป็นต้องมีแนวคิด ความเชื่อหรือปรัชญาเป็นเครื่องกำหนดความมุ่งหมาย ตลอดจนการจัดหลักสูตรการเรียนการสอน

ปรัชญาหรือความมุ่งหมายในระดับชาติจะสูงส่งเพียงใดหากครูไม่สามารถปฏิบัติให้สอดคล้องในการสอนของตนแล้ว ปรัชญาและความมุ่งหมายนั้นก็ไร้ผล ดังนั้น ปรัชญาจึงมีความสำคัญต่อการเป็นครูดด้วย ครูปฐมวัยควรศึกษาปรัชญา หรือแนวคิดที่ใช้เป็นหลักในการจัดการปฐมวัยศึกษาไว้เป็นแนวในการสอน แนวคิดของนักการศึกษาที่สำคัญมีดังนี้

ความสนใจเรื่องการศึกษาปฐมวัย เป็นเรื่องที่มีผู้ให้ความสนใจ มาตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในช่วงระยะเวลา 300 ปีมานี้ ความคิดในเรื่องการจัดการศึกษาก่อนวัยเรียนได้เริ่มมีขึ้นโดยมีบุคคลที่มีความคิดริเริ่มในประเทศต่าง ๆ ได้วางรากฐานของการจัดการศึกษาในระดับนี้ โดยเล็งเห็นความสำคัญของเด็ก และการเจริญเติบโตของเด็ก บุคคลเหล่านี้ได้มองเห็นปัญหาของการ อบรมเลี้ยงดู และการเรียนรู้ของเด็ก อาศัยความเข้าใจในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเด็กเป็นปัจจัยสำคัญ บุคคลที่ควรกล่าวถึงในวงการศึกษาก่อนวัยเรียน รุ่นแรก ๆ ได้แก่ โคเมนีอุส รุสโซ เฟรเดอริก เปสตาลอสซี และดิวอี้ ผู้ริเริ่มที่กล่าวนี้ได้วางแนวคิดทางด้านการเรียนรู้ของเด็กตั้งแต่แรกเกิด การให้ความรู้แก่มารดาในระยะตั้งครรภ์ การจัดกิจกรรมและบทเรียนง่าย ๆ เช่น การให้เด็กรู้จักสิ่งแวดล้อม ได้แก่ พืช สัตว์ ร่างกาย เป็นต้น การเรียนรู้ของเด็กในระยะนี้จะต้องไม่ให้เป็นในลักษณะของการบีบบังคับซึ่งเป็นการทำลายธรรมชาติของเด็ก การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมพัฒนาการทางร่างกายการให้เด็กมีโอกาสเล่น และสำรวจสิ่งแวดล้อมเพื่อให้มีประสบการณ์ตรงการให้ความรักและเอาใจใส่ต่อเด็ก (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542) กล่าวว่า การจัดการศึกษาปฐมวัยหมายถึง การจัดการศึกษาสำหรับเด็กที่มีอายุตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 6 ปี ซึ่งการจัดการศึกษาดังกล่าวจะมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากระดับอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะเด็กในวัยนี้เป็นวัยที่สำคัญต่อการวางรากฐานบุคลิกภาพและการพัฒนาทางสมอง การจัดการศึกษาสำหรับเด็กในวัยนี้มีชื่อเรียกต่างกันไปหลายชื่อ ซึ่งแต่ละโปรแกรมก็มีวิธีการและลักษณะในการจัดกิจกรรมซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะช่วยพัฒนาเด็กในรูปแบบต่าง ๆ กัน

เยาวพา เดเซคูปต์ (2542) กล่าวว่า การจัดการศึกษาปฐมวัยควรมีส่วนช่วยให้เด็กเกิดพัฒนาการ ดังนี้

1. เป็นการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กทุกด้านนับตั้งแต่แรกเกิดจนเข้าเรียนในโรงเรียน
2. วางพื้นฐานทางสุขภาพอนามัยให้เด็กตั้งแต่ต้น รวมทั้งเด็กที่มีข้อบกพร่องต่าง ๆ
3. สิ่งแวดล้อมทางบ้านควรมีส่วนช่วยให้เด็กเจริญเติบโตและพัฒนาในทุก ๆ ด้าน
4. พ่อแม่ควรเป็นครูคนแรกที่มีความสำคัญต่อลูก
5. อิทธิพลจากทางบ้านควรมีผลต่อกระบวนการในการพัฒนาเด็ก

ในอดีตที่ผ่านมาไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษาในเด็กวัยนี้ แต่ในระยะหลัง ๆ นักการศึกษานักจิตวิทยา รวมทั้งผู้เชี่ยวชาญในวงการต่าง ๆ ได้เห็นถึงความสำคัญของการจัดการศึกษาสำหรับเด็กในวัยนี้มากขึ้น ทั้งนี้เพราะจากการค้นคว้าและวิจัยของไมเคิล บรูกเกอร์ (Michail Booker, 1971) พบว่า

การปลูกฝังทัศนคติ ค่านิยมและบุคลิกภาพ รวมทั้งการส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับเด็กจะทำได้ดีที่สุด ในช่วงนี้ ซึ่งเป็นวัยต้นของชีวิต ดังที่ เบนจามิน บลูม (อ้างถึงใน ยาวพา เดชะคุปต์, 2542) กล่าวว่าร้อยละ 50 ของสติปัญญาของมนุษย์จะเริ่มพัฒนาขึ้นในช่วง 4 ปีแรกของชีวิต และอีกร้อยละ 30 จะพัฒนาขึ้นในช่วงต่อไป ดังนั้น ควรจะพิจารณาถึงหลักสูตร วิธีการที่เหมาะสมในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กในวัยนี้

1.1 จุดประสงค์ของการศึกษาปฐมวัย

ยาวพา เดชะคุปต์ (2542) สรุปว่า การจัดการการสอนระดับปฐมวัยศึกษา จะมุ่งเน้นการอบรมเลี้ยงดูเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีการพัฒนาเด็กในด้านการอ่าน เขียน แต่เป็นการเตรียมเด็กเพื่อความพร้อมในการเรียน สำหรับการศึกษาปฐมวัยมีจุดประสงค์เพื่อจัดการศึกษาเป็นบริการการดูแล และเลี้ยงดูเด็กให้เป็นไปอย่างเหมาะสมกับพัฒนาการ พร้อมกันนั้นยังเป็นการให้การศึกษาเพื่อส่งเสริมการปรับตัวเข้ากับสังคมเพื่อทักษะทางปัญญาและพัฒนาการทุกด้านให้กับเด็ก รวมถึงการช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาส และการให้การศึกษาแก่ผู้ปกครองเพื่อการเลี้ยงดูเด็กให้ดี ดังนั้น การศึกษาจึงเน้นการส่งเสริมพัฒนาการให้แก่เด็กในทุก ๆ ด้าน มีจุดมุ่งหมายดังต่อไปนี้

1. ด้านร่างกาย ส่งเสริมความเจริญเติบโต ความแข็งแรงของร่างกาย ปลูกฝังนิสัยทางสุขภาพอนามัย ฝึกกิจนิสัยและสุขนิสัยรู้จักรักษาความสะอาด เลือกรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ รู้จักการใช้ห้องน้ำห้องส้วมได้ถูกต้อง ฝึกให้เล่นและออกกำลังกายเพื่อบริหารกล้ามเนื้อและประสาทสัมผัส และรู้จักพักผ่อนอย่างถูกวิธี

2. ด้านจิตใจและอารมณ์ ส่งเสริมด้านสุขภาพจิต เช่น ปลูกฝังให้รู้จักควบคุมอารมณ์ มีจิตใจร่าเริงแจ่มใส ชื่นชมต่อความไพเราะและสิ่งสวยงาม ฝึกให้มีจิตใจเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซื่อสัตย์ มีสัมมาคารวะ กตัญญูกตเวที เคารพเชื่อฟัง ประหยัด ขยันหมั่นเพียร อดทน มีระเบียบวินัย และเชื่อถือคำสอนของศาสนา

3. ด้านสังคม ส่งเสริมการพัฒนาลักษณะนิสัย เช่น ปลูกฝังให้เด็กรู้จักเคารพตนเอง กล้าพูด กล้าแสดงออกด้วยตนเองในทางที่ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณี รู้จักเล่นและทำงานร่วมกับผู้อื่น เคารพสิทธิและหน้าที่ ตลอดจนความรับผิดชอบ ฝึกให้เป็นผู้รู้จักการรับภาระให้ พร้อมทั้งจะปรับตัวเข้ากับสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ดี

4. สติปัญญา ส่งเสริมพัฒนาการด้านสติปัญญา เช่น ให้รู้จักหาเหตุผลจนเกิดความเข้าใจและรู้จักตัดสินใจด้วยตนเอง สนใจต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัว มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ฝึกให้เป็นคนว่องไว รักการเรียนรู้ รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และมีประสบการณ์การเรียนรู้ในระดับต่อไป

1.2 ความสำคัญของการจัดการศึกษาของเด็กระดับปฐมวัย

เบญจา แสงมะลิ (2529) ได้กล่าวไว้ว่า ทุกยุคทุกสมัยเด็ก ๆ จะได้รับการเลี้ยงดูอย่างทะนุถนอมเสมอมา โดยที่ผู้ใหญ่จะเข้าใจหลักการศึกษา สิ่งที่ผู้ใหญ่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยายปรารถนาสำหรับลูกหลานก็คือ อยากให้เด็กเติบโตเป็นคนดี มีเงินทองทั้งลาภยศ สรรเสริญ แต่สิ่งที่จะทำให้เด็กถึงจุดปรารถนาของผู้ใหญ่นั้น การปลูกฝังอบรมเด็กจะต้องประกอบด้วยขั้นตอน หลักการที่ละเอียดอ่อนสามารถเข้าถึงจิตใจของเด็ก

พัฒนา ชัชพงษ์ (2532) กล่าวถึงความสำคัญของเด็กปฐมวัยไว้อีกกว่าวัยของเด็กที่เรียนในระดับปฐมวัย อายุ 3-6 ขวบนั้น เป็นช่วงระยะที่สำคัญของชีวิต ทั้งนี้เพราะ 70-80 เปอร์เซ็นต์ของเซลล์สมองของมนุษย์จะเจริญเติบโตและพัฒนาในวัยนี้ ฉะนั้น การได้รับการศึกษาที่ถูกต้อง นับได้ว่าเป็นการกระตุ้นอันจะช่วยสนับสนุนและส่งเสริมให้เด็กได้เจริญเติบโตเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาประเทศชาติต่อไป

กล่าวโดยสรุป เด็กปฐมวัยเป็นวัยที่สำคัญที่สุดต่อการเรียนรู้และการพัฒนาทุกด้านของเด็ก เพราะเป็นที่ยอมรับทางด้านวิชาการแล้วว่าวัยนี้เหมาะสมกับการวางพื้นฐานของการพัฒนาทุกด้านให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล ซึ่งพื้นฐานดังกล่าวจะครอบคลุมพัฒนาการทุกด้าน ทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ฉะนั้น เด็กที่ไม่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้มีประสบการณ์ที่เหมาะสมจึงเป็นเด็กที่ด้อยโอกาส และมิผลทำให้การเรียนรู้ในระยะต่อไป ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้น การจัดการศึกษาระดับอนุบาลศึกษาจึงควรมุ่งเน้นให้เด็กได้มีพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย สังคม จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา ครูจึงต้องเข้าใจว่าพัฒนาการทั้ง 4 ด้านนั้นมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากันและมีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่ว่าส่งเสริมหรือสกัดกั้นพัฒนาการด้านใดด้านหนึ่ง ย่อมทำให้เกิดผลดีหรือผลกระทบต่อพัฒนาการด้านอื่น ๆ ด้วย

1.3 หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย

กุลยา ตันติผลาชีวะ (2547) กล่าวว่า หลักสูตรการศึกษาปฐมวัยต่างจากหลักสูตรการศึกษาระดับอื่น ๆ ตรงที่ไม่ใช่หลักสูตรเน้นเนื้อหาวิชา ไม่ใช่หลักสูตรเน้นประสบการณ์ ไม่ใช่หลักสูตรเน้นการแก้ปัญหาหรือสมรรถนะ แต่เป็นหลักสูตรเน้นพัฒนาการ โดยมีอายุและพัฒนาการตามวัยของผู้เรียนเป็นกรอบการพัฒนาเป็นสาระ และประสบการณ์ที่ต้องเป็นทั้งการเรียนรู้ที่สร้างเสริมพัฒนาการส่งเสริมความเป็นมนุษย์ให้อยู่ในสังคมให้เป็นปกติสุข และพร้อมที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียนได้

สาระของหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยไม่มีข้อกำหนดตายตัวเป็นรายวิชา แต่เป็นกรอบสาระสำหรับให้ครูเป็นแนวทางในการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้สำหรับเด็ก โดยเฉพาะเด็กวัย 3-6 ขวบ เป็นวัยอยากรู้อยากเห็น เด็ก 3 ขวบแรกอาจต้องการการดูแลอย่างใกล้ชิดแต่เมื่ออายุ 3 ขวบขึ้นไป การเรียนรู้จะชัดเจน อายุได้ 5 ขวบ เด็กมีพัฒนาการทางการเคลื่อนไหวมากขึ้น สามารถดัดปะ วาดภาพ และหัดเขียน หัดทำได้ด้วยตัวเอง ทักษะทางภาษามีสูง ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมดี ความต้องการการเรียนรู้จะแตกต่างกันออกไปจาก 3-4 ขวบซึ่งมีลักษณะของเด็กวัยนี้ ทำให้ครูสามารถที่จะพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่เด็กเรียนรู้ได้อย่างหลากหลาย

หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ อ้างถึงใน สุมาลี คุ่มชัยสกุล, 2544) ได้กำหนดหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พ.ศ.2546 ไว้ดังนี้

หลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กอายุ 3-5 ปี เป็นการจัดการศึกษาในลักษณะการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษา เด็กจะได้รับการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ตามวัยและความสามารถของแต่ละบุคคล กรมวิชาการได้กำหนดหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กอายุ 3-5 ปี มุ่งให้เด็กมีพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญาที่เหมาะสมกับวัย ความสามารถ และความแตกต่างระหว่างบุคคล จึงกำหนดจุดหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐาน คุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังนี้

1. ร่างกายเจริญเติบโตตามวัย
2. กล้ามเนื้อใหญ่ กล้ามเนื้อเล็กแข็งแรงใช้ได้อย่างคล่องแคล่วประสานสัมพันธ์กัน
3. มีสุขภาพจิตที่ดีและมีความสุข
4. มีคุณธรรม จริยธรรม และมีจิตใจที่ดีงาม
5. ชื่นชมและแสดงออกทางศิลปะ ดนตรี การเคลื่อนไหว การรักการออกกำลังกาย
6. ช่วยเหลือตนเองได้เหมาะสมกับวัย
7. รักธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และความเป็นไทย
8. อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
9. ใช้ภาษาสื่อสารได้เหมาะสมกับวัย
10. มีความสามารถในการคิดและการแก้ปัญหาได้เหมาะสมกับวัย
11. มีจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์
12. มีเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้ และมีทักษะในการแสวงหาความรู้

สมาลี คัมชัยสกุล (2544) กล่าวถึง คุณลักษณะตามวัยเป็นความสามารถตามวัยหรือพัฒนาการตามธรรมชาติ เมื่อเด็กมีอายุถึงวัยนั้น ๆ ครูผู้สอนจำเป็นต้องทำความเข้าใจคุณลักษณะตามวัยของเด็ก อายุ 3-5 ปี เพื่อนำไปพิจารณาการจัดประสบการณ์ให้เด็กแต่ละวัยได้อย่างถูกต้องเหมาะสม นำข้อมูลไปช่วยในการพัฒนาเด็กให้เต็มตามความสามารถและศักยภาพ ถ้าสังเกตพบว่า เด็กไม่มีความก้าวหน้าอย่างชัดเจน ต้องพาเด็กไปปรึกษาผู้เชี่ยวชาญหรือแพทย์เพื่อช่วยเหลือและแก้ไขได้ทันเวลาที่ ผู้สอนหรือผู้จัดการศึกษาอาจนำสาระการเรียนรู้มาจัดในลักษณะหน่วยการสอนแบบบูรณาการ หรือเลือกใช้วิธีการที่สอดคล้องกับปรัชญาและหลักการจัดการศึกษาปฐมวัยสาระการเรียนรู้กำหนดเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. ประสบการณ์สำคัญ

ประสบการณ์สำคัญ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาการเด็กทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญาช่วยให้เด็กเกิดทักษะที่สำคัญ โดยให้เด็กได้มีปฏิสัมพันธ์กับวัตถุ สิ่งของ บุคคลต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมไปพร้อมกันด้วย ดังนี้

1.1 ประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกาย ได้แก่ การทรงตัวและการประสานสัมพันธ์ของกล้ามเนื้อใหญ่ การประสานสัมพันธ์ของกล้ามเนื้อเล็ก การรักษาสุขภาพ การรักษาความปลอดภัย

1.2 ประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านอารมณ์และจิตใจ ดนตรี สุนทรีภาพการเล่น

1.3 ประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านสังคม

1.4 ประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านสติปัญญา

2. สาระที่ควรรู้

สาระที่ควรเรียนรู้ เป็นเรื่องราวรอบตัวเด็กที่นำมาเป็นสื่อในการจัดกิจกรรม ให้เด็กเกิดการเรียนรู้ ไม่เน้นการท่องจำเนื้อหา ผู้สอนสามารถกำหนดรายละเอียดขึ้นเองให้สอดคล้องกับวัย ความต้องการ และความสนใจของเด็กโดยให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์สำคัญที่ระบุไว้ข้างต้น

ทั้งนี้อาจยืดหยุ่นเนื้อหาได้ โดยคำนึงถึงประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมในชีวิตของเด็ก สารที่เด็กอายุ 3-5 ปีควรเรียนรู้มี ดังนี้

2.1 เรื่องราวเกี่ยวกับตัวเด็ก เด็กควรรู้จักชื่อ นามสกุล รูปร่าง หน้าตา รู้จักอวัยวะต่าง ๆ วิธีการรักษาร่างกายให้สะอาด การรับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ เรียนรู้ที่จะเล่นและทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองคนเดียว หรือกับผู้อื่น ตลอดจนเรียนรู้ที่จะ แสดงความคิดเห็น ความรู้สึกและแสดงมารยาทที่ดี

2.2 เรื่องราวเกี่ยวกับบุคคล สถานที่ สิ่งแวดล้อมแวดล้อม เด็กควรได้มีโอกาสรู้จัก และรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับครอบครัว สถานศึกษา ชุมชน รวมทั้งบุคคลต่าง ๆ ที่เด็กต้องเกี่ยวข้อง

2.3 ธรรมชาติรอบตัว เด็กควรจะได้เรียนรู้สิ่งมีชีวิต สิ่งไม่มีชีวิต รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงของโลกที่แวดล้อมเด็กตามธรรมชาติ เช่น ฤดูกาล กลางวัน กลางคืน ฯลฯ

2.4 สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเด็ก เด็กควรจะได้รู้จักสี ขนาด รูปร่าง รูปทรง น้ำหนัก ผิวสัมผัสของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว สิ่งของเครื่องใช้ ยานพาหนะ และการสื่อสารต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน หลักสูตรการศึกษาปฐมวัยนั้นเป็นเรื่องราวที่ใกล้กับตัวเด็กช่วยส่งเสริมพัฒนาการของเด็กให้ได้เรียนรู้และรับประสบการณ์ตรง สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งแต่ละโรงเรียนต้องทำหลักสูตรของตนเอง

กระทรวงศึกษาธิการ (2546) ได้กำหนดวิธีการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาไว้ ดังนี้

1. ศึกษาทำความเข้าใจเอกสารหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยพุทธศักราช 2546 และเอกสารหลักสูตรอื่น ๆ รวมทั้งศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับตัวเด็กและครอบครัว สภาพปัจจุบันปัญหา ความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น

2. ร่วมกันจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาปฐมวัย โดยมีข้อเสนอแนะเป็นแนวทางจัดทำ

3. วิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย หรือจุดมุ่งหมาย (มาตรฐานคุณลักษณะที่พึงประสงค์) โครงสร้างหลักสูตร สารการเรียนรู้ เวลาเรียน

4. การจัดประสบการณ์ การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ สื่อ และแหล่งการเรียนรู้ การประเมินพัฒนาการ การบริหารจัดการหลักสูตร

หลักสูตรสถานศึกษาต้องกำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย หรือจุดประสงค์ตามมาตรฐานคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังนี้ วิสัยทัศน์ สถานศึกษาปฐมวัยจำเป็นต้องกำหนดวิสัยทัศน์ ซึ่งเป็นการคิดไปข้างหน้า เป็นอนาคตที่พึงประสงค์ เป็นภาพที่พึงปรารถนาในอนาคตที่วางอยู่บนพื้นฐานความจริง ต้องมีความชัดเจน สอดคล้องกับนโยบายสถานศึกษา และระยะเวลาที่แน่นอน ส่วนภารกิจหรือพันธกิจ สถานศึกษาปฐมวัยจำเป็นต้องกำหนดงานหลักที่สำคัญ หรือวิธีดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ในระยะเวลาที่แน่นอนและเป้าหมาย เป็นการกำหนดความคาดหวังด้านคุณภาพที่เกิดกับผู้เรียนและการดำเนินงานด้านอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับจุดหมายหรือมาตรฐานคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546 (หลักสูตรแกนกลาง) และวิสัยทัศน์ที่สถานศึกษากำหนด การกำหนดเป้าหมาย สามารถกำหนดได้ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ

การจัดการเรียนการสอน

กุลยา ตันติผลาชีวะ (2545) กล่าวว่า เด็กปฐมวัยเรียนรู้ได้ดีจากการลงมือปฏิบัติ ได้สัมผัส ได้ทดลอง และได้คิดแก้ปัญหา กิจกรรมการเรียนการสอนที่ครูจัดต้องมีความหลากหลายและให้เวลาแก่เด็กมากพอ โดยเฉพาะ เด็กปฐมวัย ซึ่งมีประสบการณ์ต้นทุนน้อย พัฒนาการทางปัญญายังไม่เป็นนามธรรม ครูต้องให้เด็กมีการสะสมประสบการณ์ต้นทุนด้วยตัวเด็กเอง โดยการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เด็กสามารถสัมผัสได้ คิดค้นหาคำตอบได้ด้วยตนเอง

นอกจากนี้ กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ (2550) ได้ให้หลักในการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยอายุ 3-5 ปี ในรูปของกิจกรรมบูรณาการผ่านการเล่นเพื่อให้เด็กเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง รวมทั้งเกิดการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคมและสติปัญญา โดยมีหลักการแนวทางในการจัดการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

1. จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับจิตวิทยาพัฒนาการ คือ เหมาะกับอายุ วุฒิภาวะ และระดับพัฒนาการ เพื่อให้เด็กทุกคนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพ
2. จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับลักษณะการเรียนรู้ของเด็กวัยนี้ คือ เด็กได้ลงมือกระทำ เรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้เคลื่อนไหว สำรวจ เล่น สังเกต สืบค้น ทดลอง และคิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง
3. จัดประสบการณ์ในรูปแบบบูรณาการ คือ บูรณาการทั้งทักษะ และสาระการเรียนรู้
4. จัดประสบการณ์ให้เด็กได้ริเริ่ม คิด วางแผน ตัดสินใจ ลงมือกระทำ และนำเสนอความคิด โดยผู้สอนเป็นผู้สนับสนุน อำนวยความสะดวกและเรียนรู้ร่วมกับเด็ก
5. จัดประสบการณ์ให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กอื่น กับผู้ใหญ่ ภายใต้สภาพแวดล้อม ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ในบรรยากาศที่อบอุ่นมีความสุข และเรียนรู้การทำกิจกรรมแบบร่วมมือในลักษณะต่างกัน
6. จัดประสบการณ์ให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อและแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายและอยู่ในวิถีชีวิตของเด็ก
7. จัดประสบการณ์ที่ส่งเสริมลักษณะนิสัยที่ดีและทักษะการใช้ชีวิตประจำวันตลอดจนสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
8. จัดประสบการณ์ทั้งในลักษณะที่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้าและแผนที่เกิดขึ้นในสภาพจริง โดยไม่ได้คาดการณ์ไว้
9. ให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดประสบการณ์ ทั้งการวางแผน การสนับสนุน สื่อการสอน การเข้าร่วมกิจกรรม และการประเมินพัฒนาการ
10. จัดทำสารนิทัศน์ด้วยการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กเป็นรายบุคคล นำมาไตร่ตรองและใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเด็กและการวิจัยในชั้นเรียน และแนวทางในการจัดประสบการณ์ ดังนี้

10.1 หลักการจัดประสบการณ์

- 1) จัดประสบการณ์การเล่นและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็กโดยองค์รวมอย่างต่อเนื่อง
- 2) เน้นเด็กเป็นสำคัญ สนองความต้องการ ความสนใจ ความแตกต่างระหว่างบุคคลและบริบทของสังคมที่เด็กอาศัยอยู่

3) จัดให้เด็กได้รับการพัฒนาโดยให้ความสำคัญทั้งกับกระบวนการและผลผลิต

4) จัดการประเมินพัฒนาการให้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง และเป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์

5) ให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก

10.2 แนวทางการจัดประสบการณ์

1) จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับจิตวิทยาพัฒนาการ คือเหมาะสมกับอายุวุฒิภาวะและระดับพัฒนาการ เพื่อให้เด็กทุกคนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพ

2) จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับลักษณะการเรียนรู้ของเด็กวัยนี้ คือ เด็กได้ลงมือกระทำ เรียนรู้สู่ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้เคลื่อนไหว สำรวจ เล่น สังเกต สืบค้นทดลอง และคิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง

3) จัดประสบการณ์ในรูปแบบบูรณาการ คือ บูรณาการทั้งทักษะและสาระการเรียนรู้

4) จัดประสบการณ์ให้เด็กได้ริเริ่ม คิด วางแผน ตัดสินใจ ลงมือกระทำ และนำเสนอความคิด โดยผู้สอนเป็นผู้สนับสนุน อำนวยความสะดวก และเรียนรู้ร่วมกับเด็ก

5) จัดประสบการณ์ให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กอื่น กับผู้ใหญ่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ในบรรยากาศที่อบอุ่นมีความสุข และเรียนรู้การทำกิจกรรมแบบร่วมมือในลักษณะต่าง ๆ กัน

6) จัดประสบการณ์ให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อและแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายและอยู่ในวิถีชีวิตของเด็ก

7) จัดประสบการณ์ที่ส่งเสริมลักษณะนิสัยที่ดีและทักษะการใช้ชีวิตประจำวันตลอดจนสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

8) จัดประสบการณ์ทั้งในลักษณะการวางแผนไว้ล่วงหน้าและแผนที่เกิดขึ้นในสภาพจริงโดยไม่ได้คาดการณ์ไว้

9) ให้ผู้ปกครองและชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดประสบการณ์ทั้งการวางแผนการสนับสนุนสื่อการสอน การเข้าร่วมกิจกรรม และการประเมินพัฒนาการ

10) จัดทำสารนิทัศน์ด้วยการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กเป็นรายบุคคล นำมาไตร่ตรองและใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเด็กและการวิจัยในชั้นเรียน

10.3 การจัดกิจกรรมประจำวัน

กิจกรรมสำหรับเด็กอายุ 3-5 ปี สามารถนำมาจัดเป็นกิจกรรมประจำวันได้หลากหลายรูปแบบเป็นการช่วยให้ทั้งผู้สอนและเด็กทราบว่าแต่ละวันจะทำกิจกรรมอะไร เมื่อใด และอย่างไร การจัดกิจกรรมประจำวันมีหลักการจัดและขอบข่ายของหลักกิจกรรมประจำวัน ดังนี้

1) หลักการจัดกิจกรรมประจำวัน

1.1) กำหนดระยะเวลาในการจัดกิจกรรมแต่ละกิจกรรมให้เหมาะสม

กับวัยของเด็กในแต่ละวัน

1.2) กิจกรรมที่ต้องใช้ความคิดทั้งในกลุ่มเด็กและกลุ่มใหญ่ไม่ควรใช้เวลาต่อเนื่องนานเกินกว่า 20 นาที

1.3) กิจกรรมที่เด็กมีอิสระเลือกเล่นเสรี เช่น การเล่นตามมุม การเล่นกลางแจ้ง ฯลฯ ใช้เวลาประมาณ 40 – 60 นาที

1.4) กิจกรรมควรมีความสมดุลระหว่างกิจกรรมในห้องและนอกห้อง กิจกรรมที่ใช้กล้ามเนื้อใหญ่และกล้ามเนื้อเล็ก กิจกรรมที่เป็นรายบุคคล กลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ กิจกรรมที่เด็กเป็นผู้ริเริ่มและผู้สอนเป็นผู้ริเริ่ม และกิจกรรมที่ใช้กำลังและไม่ใช้กำลังจัดให้ครบทุกประเภท ทั้งนี้กิจกรรมที่ต้องออกกำลังกายควรจัดสลับกับกิจกรรมที่ไม่ต้องออกกำลังมากนักเพื่อเด็กจะได้ไม่เหนื่อยจนเกินไป

2) ขอบข่ายของกิจกรรมประจำวัน การเลือกกิจกรรมที่จะนำมาจัดต้องให้ครอบคลุมสิ่งต่อไปนี้

2.1) การพัฒนากล้ามเนื้อใหญ่เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความแข็งแรงของกล้ามเนื้อใหญ่ การเคลื่อนไหว และความคล่องแคล่วในการใช้อวัยวะต่าง ๆ จึงควรจัดกิจกรรม โดยให้เด็กได้เล่นอิสระกลางแจ้ง เล่นเครื่องเล่นสนาม เคลื่อนไหวร่างกายตามจังหวะ

2.2) การพัฒนากล้ามเนื้อเล็ก เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความแข็งแรงของกล้ามเนื้อเล็ก การประสานสัมพันธ์ระหว่างมือกับตา จึงควรจัดกิจกรรมโดยให้เด็กได้เล่นเครื่องเล่นสัมผัส เล่นเกมต่อภาพ ฝึกช่วยเหลือตนเองในการแต่งกาย หยิบจับชิ้นส่วน ใช้อุปกรณ์ศิลปะ เช่น สีเทียน กรรไกร พู่กัน ดินเหนียว ฯลฯ

2.3) การพัฒนาอารมณ์ จิตใจ และปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้เด็กมีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น มีความเชื่อมั่น กล้าแสดงออก มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบ ชื่อสัตย์ ประหยัด เมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน มีมารยาทและปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทยและศาสนาที่นับถือ จึงควรจัดกิจกรรมต่าง ๆ ผ่านการเล่นให้เด็กได้มีโอกาสตัดสินใจเลือก ได้รับการตอบสนองความต้องการได้ฝึกปฏิบัติการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมตลอดเวลาที่มีโอกาสเอื้ออำนวย

2.4) การพัฒนาสังคมนิสัย เพื่อให้เด็กมีลักษณะที่ดีแสดงออกอย่างเหมาะสม และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ช่วยเหลือตนเองในการทำกิจวัตรประจำวัน มีนิสัยรักการทำงาน รู้จักระมัดระวังความปลอดภัยของตนเองและผู้อื่น

2.5) ปฏิบัติตามกฎหมายกติกาข้อตกลงของส่วนรวม เก็บของเข้าที่เมื่อเล่นหรือทำงานเสร็จ ฯลฯ การพัฒนาการคิดเพื่อให้เด็กได้พัฒนาความคิดรวบยอดสังเกต จำแนก เปรียบเทียบ จัดหมวดหมู่ เรียงลำดับเหตุการณ์ แก้ปัญหา จึงควรจัดกิจกรรมให้เด็กได้สนทนาอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เชิญวิทยากรมาพูดคุยกับเด็กค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ทดลองศึกษาออกสถานที่ประกอบอาหารหรือจัดให้เด็กได้เล่นเกมการศึกษาที่เหมาะสมกับวัยอย่างหลากหลาย ฝึกการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันและในการทำกิจกรรมทั้งที่เป็นกลุ่มย่อย กลุ่มใหญ่ หรือรายบุคคล

2.6) การพัฒนาภาษา เพื่อให้เด็กได้มีโอกาสใช้ภาษาสื่อสารถ่ายทอดความรู้สึก ความนึกคิดความรู้ ความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ที่เด็กมีประสบการณ์ จึงควรจัดกิจกรรมทางภาษาให้มีความหลากหลายในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้

2.7) การส่งเสริมจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เห็นความสวยงามของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว โดยใช้กิจกรรมศิลปะและดนตรีเป็นสื่อ ใช้การเคลื่อนไหวและจังหวะตามจินตนาการ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2540) ได้เสนอกิจกรรมหลัก 6 กิจกรรมที่เหมาะสมกับเด็กก่อนประถมศึกษาที่ครูควรจัดให้เด็กเป็นประจำทุกวัน คือ

1. กิจกรรมเสรี หมายถึง กิจกรรมที่จะเปิดโอกาสให้เด็กเล่นอิสระตามมุมเล่น
2. กิจกรรมสร้างสรรค์ หมายถึง กิจกรรมที่ช่วยพัฒนาให้เด็กแสดงออกทางอารมณ์ ความรู้สึก ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ โดยใช้ศิลปะและการประดิษฐ์เป็นเครื่องมือ
3. กิจกรรมเสริมประสบการณ์ เป็นกิจกรรมในวงกลม หรือกิจกรรมกลุ่มที่มีโอกาสฟัง พูด คิด และปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความคิดรวบยอดในเรื่องที่เรียน
4. กิจกรรมกลางแจ้ง เป็นกิจกรรมที่ช่วยพัฒนากล้ามเนื้อใหญ่ กล้ามเนื้อเล็ก การทำงานประสานสัมพันธ์ของอวัยวะต่าง ๆ ช่วยให้เด็กร่างกายแข็งแรง อารมณ์แจ่มใส ได้แก่ การเล่นเครื่องเล่นสนาม การเล่นน้ำ เล่นทราย ถีบจักรยาน เล่นเกม
5. กิจกรรมการเคลื่อนไหวและจังหวะ หมายถึง กิจกรรมที่ทำให้มีการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายตามจังหวะอย่างอิสระ โดยใช้เสียงเพลง การเคาะจังหวะ เพื่อให้เด็กมีจินตนาการ ความสร้างสรรค์ ได้แก่ การร้องเพลง คำคล้องจอง กาเคลื่อนไหวตามความคิดสร้างสรรค์
6. เกมการศึกษา เป็นเกมการเล่นที่มีกฎกติกาง่าย ๆ เพื่อฝึกการสังเกตพัฒนากระบวนการคิดการเกิดความคิดรวบยอด โดยเด็กเล่นคนเดียว หรือเล่นเป็นกลุ่ม ได้แก่ เกมจับคู่ เกมแยกประเภท จัดหมวดหมู่ เกมเรียงลำดับ เกมการสังเกต รายละเอียดของภาพ เกมหาความสัมพันธ์

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนการสอนปฐมวัยเป็นการจัดประสบการณ์ การเรียนการสอนสำหรับเด็กปฐมวัยไม่ใช่การอ่าน คัด เขียน และคิดเลข เพราะการสอน เช่นนั้น เป็นการเร่งการพัฒนาการเด็กให้เร็วไปกว่าธรรมชาติ โดยธรรมชาติและพัฒนาการของเด็กจะเป็นไปอย่างต่อเนื่องจากง่ายไปสู่ความซับซ้อนพัฒนาการของเด็กแต่ละคนมีอัตราแตกต่างกันในแต่ละด้าน ประสบการณ์ที่เด็กได้รับจากบ้านหรือครูที่จัดขึ้นจะทำให้เด็กเรียนรู้ข้อความรู้ด้วยการซึมซับ ประสบการณ์จากการพูด การฟัง การสังเกต และการใช้ความคิดขณะทำกิจกรรมและสัมผัส กิจกรรมที่เด็กได้รับนั้นต้องสอดคล้องกับระดับพัฒนาการของเด็กด้วย

1.4 การจัดการศึกษาปฐมวัยในระบบโรงเรียน

กรมวิชาการ (2546) กล่าวว่า สถานศึกษาที่เรียกว่า โรงเรียนอนุบาล จะมีการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบในรูปแบบของโรงเรียน โดยมีการจัดชั้นเรียน กำหนดเวลาเรียน มีตารางกิจกรรมประจำวัน มีการจัดการสอน และมีครู ได้กล่าวว่า การจัดชั้นเรียนของการศึกษาปฐมวัยในโรงเรียนอนุบาล เป็นการศึกษาที่เน้นการเตรียมเด็ก เพื่อการเข้าเรียนประถมศึกษาปีที่ 1 ให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ สื่อสารกับผู้อื่นเป็น และรู้จักการปรับตัว ซึ่งเรียกว่า เตรียมความพร้อม ปัจจุบันมีรูปแบบของการจัดชั้นเรียนเป็น 3 รูปแบบตามหลักสูตร ดังนี้

1.4.1 หลักสูตร 1 ปี เด็กที่เข้าเรียนต้องมีอายุ 5 ปีบริบูรณ์ ถึง 6 ปี หรือมีอายุก่อนเกณฑ์ภาคบังคับ 1 ปี

1.4.2 หลักสูตร 2 ปี จำแนกเป็น 2 ชั้นเรียน คือ

1.4.2.1 ชั้นอนุบาลปีที่ 1 เด็กที่เข้าเรียนต้องมีอายุ 4 ปี ถึง 5 ปี

1.4.2.2 ชั้นอนุบาลปีที่ 2

1.4.3 หลักสูตร 3 ปี 3 ชั้นเรียน ประกอบด้วย

1.4.3.1 ชั้นอนุบาลปีที่ 1 เด็กที่เข้าเรียนต้องมีอายุ 3 ปี ถึง 4 ปี

1.4.3.2 ชั้นอนุบาลปีที่ 2

1.4.3.3 ชั้นอนุบาลปีที่ 3

จะเห็นได้ว่า การจัดชั้นเรียนในระดับปฐมวัยนั้นมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปในส่วนใหญ่โรงเรียนของรัฐบาลจะมี 2 ระดับชั้นก็คือ อนุบาลปีที่ 1 อนุบาลปีที่ 2 โรงเรียนในสังกัดเอกชนจะมี 3 ระดับชั้นคือ อนุบาลปีที่ 1 อนุบาลปีที่ 2 อนุบาลปีที่ 3

1.4.4 การจัดสภาพแวดล้อมในชั้นเรียน

ห้องเรียนสำหรับเด็กปฐมวัยควรมีขนาดที่เหมาะสม ไม่เล็กจนเกินไป เพราะเด็กต้องการเนื้อที่ ในการเคลื่อนไหว การทำกิจกรรมต่าง ๆ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ โดยไม่รู้สึกรออด และมีชีวิตชีวา ภายในห้องเรียนควรจัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ หรือมุมต่าง ๆ อาทิ มุมบทบาทสมมติ มุมบล็อก มุมศิลปะ มุมคอมพิวเตอร์ มุมวิทยาศาสตร์ และมุมคณิตศาสตร์ มุมดนตรี มุมภาษา ซึ่งรวมถึงหนังสือ นิทาน ต่าง ๆ และเทพเพลง เทปนิทาน สำหรับให้เด็กได้ฟังเพลง ฟังนิทาน หรือเรื่องราวต่าง ๆ

กรมวิชาการ (2546) กล่าวถึง การจัดสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนระดับก่อนประถมศึกษามีความสำคัญต่อเด็กเนื่องจากธรรมชาติของเด็กวัยนี้ สนใจจะเรียนรู้ ค้นคว้า ทดลอง และต้องการสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว ดังนั้น การจัดเตรียมสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสมตามความต้องการของเด็ก จึงมีความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเรียนรู้ของเด็กมาก เด็กสามารถเรียนรู้จากการเล่นที่เป็นประสบการณ์ตรงที่เกิดจากการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 จึงจำเป็นต้องจัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนให้สอดคล้องกับสภาพ และจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เพื่อส่งผลให้บรรลุจุดมุ่งหมายในการพัฒนาเด็ก โดยในการจัดสภาพแวดล้อมจะต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

1. ความสะอาด ปลอดภัย
2. ความมีอิสระอย่างมีขอบเขตในการเล่น
3. ความสะดวกในการทำกิจกรรม
4. ความพร้อมของอาคารสถานที่ เช่น ห้องเรียน ห้องน้ำ สนามเด็กเล่น ฯลฯ
5. ความเพียงพอเหมาะสมในเรื่องขนาด น้ำหนัก จำนวนสีของสื่อและเครื่องเล่น
6. บรรยากาศในการเรียนรู้ การจัดและมุมประสบการณ์ต่าง ๆ

ลีเปอร์ และคนอื่น ๆ (อ้างถึงใน คณะทำงานจัดทำแนวทางการจัดการศึกษาในระดับก่อนประถมศึกษา, 2536) ได้เสนอหลักเกณฑ์การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม สำหรับเด็กปฐมวัย ดังนี้

1. เนื้อที่ทั้งภายในและภายนอกห้องเรียนควรมีบริเวณกว้างพอเพียงที่เด็กจะแสวงหาค้นคว้าทดลองสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่

2. การจัดห้องเรียนควรให้มีพื้นที่พอเพียงที่เด็กจะเคลื่อนไหวได้อย่างมีอิสระและปลอดภัย

3. วัสดุอุปกรณ์มีมากพอที่จะให้เด็กได้เล่นคนเดียว เล่นคู่ขนานและเล่นเป็นกลุ่ม

4. วัสดุอุปกรณ์ควรมีมากพอที่จะให้เด็กทำงานและเล่น ทั้งที่เป็นกิจกรรมที่ทำอย่างสนุกสนานและกิจกรรมที่ทำอย่างเงียบ ๆ

5. วัสดุอุปกรณ์ควรสามารถใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง

6. วัสดุอุปกรณ์ควรมีความทนทานและคงทนต่อการเล่นของเด็กจำนวนมาก ๆ

7. วัสดุอุปกรณ์ควรจะสามารถเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ และเมื่อเด็กเลิกเล่นหรือไม่ต้องการใช้แล้วก็ควรมีที่เก็บของเหล่านั้น

8. ถ้าวัสดุอุปกรณ์ที่จัดไว้ไม่พอเพียง ครูควรคิดว่าจะหาอะไรมาทดแทน เพื่อให้การจัดกิจกรรมในการเรียนการสอนน่าสนใจ

9. วัสดุอุปกรณ์แต่ละอย่างควรมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมพัฒนาการของเด็กและให้สอดคล้องกับความต้องการของเด็กแต่ละวัย

10. วัสดุอุปกรณ์ที่มีควรเป็นวัสดุอุปกรณ์ที่จะส่งเสริมพัฒนาการทางด้านกล้ามเนื้อเล็ก และกล้ามเนื้อใหญ่ของเด็ก

11. วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ควรจัดให้สอดคล้องกับความสนใจ ความสามารถและระดับ วุฒิภาวะของเด็ก

12. ควรมีตู้ ช่างสำหรับให้เด็กเก็บเสื้อผ้าและของใช้ส่วนตัว

13. ควรมีห้องน้ำและอ่างล้างมือสะดวกในการใช้สำหรับเด็ก

14. ห้องเรียนควรมีอุณหภูมิ แสงสว่าง และการถ่ายเทอากาศพอเหมาะ

การจัดสภาพแวดล้อมในชั้นเรียนมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะเด็กปฐมวัยจะใช้เวลาอยู่ในชั้นเรียนทำกิจกรรมเป็นส่วนใหญ่ และห้องเรียนที่ดีนั้นจะต้องมีสื่ออุปกรณ์หรือมุมต่าง ๆ ที่สามารถส่งเสริมให้เกิดพัฒนาการในการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี

เยาวยา เดชะคุปต์ (2542) กล่าวถึง หลักสำคัญในการจัดตั้งคำนึงถึงความปลอดภัย ความสะอาด เป้าหมายในการพัฒนาเด็ก ความเป็นระเบียบ ความเป็นตัวของตัวเอง ให้เด็กเกิดความรู้สึกรอบอุ้มมั่นใจ และมีความสุข ซึ่งอาจจัดแบ่งพื้นที่ให้เหมาะสมกับการประกอบกิจกรรมหลักสูตร ดังนี้

1. มีที่แสดงผลงานของเด็ก อาจจัดเป็นแผ่นป้าย หรือที่แขวนผลงาน

2. มีที่เก็บแฟ้มผลงานของเด็ก อาจจัดทำเป็นกล่องหรือจัดใส่แฟ้มรายบุคคล

3. มีที่เก็บเครื่องใช้ส่วนตัวของเด็ก อาจทำเป็นช่องตามจำนวนเด็ก

4. มีที่เก็บเครื่องใช้ของผู้สอน เช่น อุปกรณ์การสอน ของส่วนตัวผู้สอน ฯลฯ

5. มีป้ายนิเทศตามหน่วยการสอนหรือสิ่งที่เด็กสนใจ

กุลยา ตันติผลาชีวะ (2545) เสนอว่า พื้นที่จัดมุมเล่นหรือมุมประสบการณ์ สามารถจัดได้ตามความเหมาะสมขึ้นอยู่กับสภาพของห้องเรียน จัดแยกส่วนที่ใช้เสียงดังและเงียบออกจากกัน เช่น มุมบล็อกอยู่ห่างจากมุมหนังสือ มุมบทบาทสมมติอยู่ติดกับมุมบล็อก มุมวิทยาศาสตร์อยู่ใกล้มุมศิลปะ ฯลฯ ที่สำคัญจะต้องมีของเล่น วัสดุอุปกรณ์ในมุมอย่างเพียงพอต่อการเรียนรู้ของเด็ก การเล่นในมุมเล่น

อย่างเสรี มักถูกกำหนดไว้ในตารางกิจกรรมประจำวัน เพื่อให้โอกาสเด็กเล่นอย่างเสรี ประมาณวันละ 60 นาที การจัดมุมเล่นต่าง ๆ ผู้สอนควรคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

1. ในห้องเรียนควรมีมุมเล่นอย่างน้อย 3-4 มุม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพื้นที่ของห้อง
2. ควรมีการผลัดเปลี่ยนสื่อของเล่นตามมุมบ้าง ตามความสนใจของเด็ก
3. ควรจัดให้มีประสบการณ์ที่เด็กได้เรียนรู้ไปแล้วปรากฏอยู่ในมุมเล่น
4. ควรเปิดโอกาสให้เด็กมีส่วนร่วมในการจัดมุมเล่น เพื่อจูงใจให้เด็กรู้สึกเป็นเจ้าของ

อยากเรียนรู้ อยากเข้าเล่น

5. ควรเสริมสร้างวินัยให้กับเด็ก โดยมีข้อตกลงร่วมกันเมื่อเล่นเสร็จแล้วจะต้องเก็บอุปกรณ์ ทุกอย่างเข้าที่ให้เรียบร้อย

1.4.5 การจัดสภาพแวดล้อมนอกห้องเรียน

นันทิยา รักษิตประจิด (2548) กล่าวว่า ประสบการณ์นอกห้องเรียนถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการจัดสิ่งแวดล้อม เพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ของเด็ก โปรแกรมปฐมวัยที่เหมาะสมกับพัฒนาการ คือ โปรแกรมที่ให้คุณค่าว่าประสบการณ์เรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชั้นเรียนมีความสำคัญเท่าเทียมกันประสบการณ์กลางแจ้ง หรือภายนอกชั้นเรียนไม่ได้เป็นแค่เพียงเวลาสำหรับให้เด็กวิ่งเล่น หรือ พักผ่อน ก่อนที่จะกลับเข้าไปสู่การเรียนในชั้นเรียน แต่ประสบการณ์ภายนอกห้องเรียนจะให้รูปแบบการเรียนรู้ที่แตกต่างในชั้นเรียนแก่เด็ก และการทำท่ายางร่างกายเด็กต้องการพื้นที่การป็นปาย ด้วยเหตุนี้เด็กจึงต้องการอุปกรณ์ พื้นที่ และผู้ใหญ่ที่คอยให้คำแนะนำและกำลังใจเพื่อให้เด็กสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวได้อย่างเหมาะสม นอกเหนือจากการทำท่ายางร่างกายต่าง ๆ แล้ว สภาพแวดล้อมนอกชั้นเรียน ยังควรส่งเสริมการเรียนรู้ด้านอื่น ๆ อีก เช่น การค้นพบ โดยการพูดคุย การปลูกต้นไม้ การสำรวจโดยผ่านการเล่นน้ำ หรืออ่านหนังสือ เป็นต้น การวางแผนกิจกรรมกลางแจ้ง หรือ ภายนอกชั้นเรียนจึงถือว่า มีความสำคัญมากสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้จะต้องอยู่ในสภาพที่สนองความต้องการ ความสนใจของเด็กทั้งภายในและภายนอกห้องเรียนจะต้องจัดสภาพแวดล้อมให้เด็กได้อยู่ในที่ที่สะอาด ปลอดภัย อากาศสดชื่น ผ่อนคลายไม่เครียด มีโอกาสออกกำลังกายและพักผ่อน มีสื่อวัสดุอุปกรณ์มีของเล่นที่หลากหลายเหมาะสมกับวัย ให้เด็กมีโอกาสได้เลือกเล่น เรียนรู้เกี่ยวกับตนเองและโลกที่ได้กอยู่ รวมทั้งพัฒนาการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม ดังนั้น สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกห้องเรียนจึงเป็นเสมือนหนึ่งสังคมที่มีคุณค่าสำหรับเด็กแต่ละคน จะเรียนรู้ และสะท้อนให้เห็นว่าบุคคลในสังคมเห็นความสำคัญของการอบรมเลี้ยงดู และให้การศึกษา แก่เด็กระดับก่อนประถมศึกษา

สำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540) ได้กล่าวว่า การจัดสภาพแวดล้อมภายนอกห้องเรียนมีความสำคัญเช่นเดียวกับสภาพแวดล้อมภายในห้องเรียน ควรจัดดังนี้

1. การจัดบริเวณนอกห้องเรียนควรจัดให้มีที่ร่มที่โล่งแจ้งมีการจัดแบ่งพื้นที่สำหรับให้เด็กปฐมวัยเล่น โดยแยกจากสนามเด็กเล่นของเด็กประถมศึกษาโดยคำนึงถึงความปลอดภัยและประโยชน์ของการใช้สอย

2. การจัดสนามเด็กเล่น ควรจัดให้มีพื้นผิวหลายประเภท เช่น มีทั้ง ดิน ทราย หญ้า หากมีพื้นที่ให้มีทั้งเนินและที่ราบ มีที่สำหรับเล่นของเล่นที่มีล้อเลื่อน ที่สำหรับเล่น ทราย เล่นน้ำและที่สำหรับขุด มีเครื่องมือเล่น ประเภท ปืนปาย ทรงตัว ฯลฯ และมีขอบเขตเป็นสัดส่วน

3. อุปกรณ์ของเล่นและเครื่องเล่นต่าง ๆ ภายในสนามหญ้า ต้องเหมาะสมกับเด็กในวัยนี้ ต้องมีความแข็งแรง ทนทาน ได้รับการดูแลให้อยู่ในสภาพที่ใช้การได้ดี และมีความปลอดภัย

4. ห้องน้ำ ห้องส้วม ที่สะอาดถูกสุขลักษณะเหมาะสมกับวัย สะดวกแก่การใช้ อาจอยู่ในห้องเรียนหรือในอาคาร

1.4.6 ด้านบุคลากรทางการศึกษาปฐมวัย

บุคลากรที่ทำหน้าที่ในสถานพัฒนาเด็กปฐมวัย หรือโรงเรียนอนุบาลประกอบด้วย บุคคลต่อไปนี้

1.4.6.1 นักการศึกษาปฐมวัย หมายถึง ผู้ที่ทำงานกับเด็กอายุ แรกเกิด ถึง 8 ปี และมีเจตจำนงที่พัฒนาตนเอง โดยเข้าร่วมในโครงการฝึกอบรม ในการพัฒนาความรู้และสมรรถนะทางการศึกษาปฐมวัย

1.4.6.2 ครูปฐมวัย หมายถึง ผู้รับผิดชอบการวางแผนและการจัดโปรแกรมสำหรับเด็กปฐมวัยในโรงเรียนนิเทศก์ผู้ช่วยครู และผู้ดูแลเด็ก ปกติต้องสำเร็จการศึกษาด้านการศึกษาปฐมวัย ประถมศึกษา และพัฒนาการเด็ก

1.4.6.3 ผู้ช่วยครูปฐมวัย หมายถึง ผู้ทำหน้าที่วางแผนและจัดกิจกรรมให้กับเด็กดูแลเด็กและให้ความรู้แก่เด็ก

1.4.6.4 ผู้ดูแลเด็ก หมายถึง ผู้ทำหน้าที่ดูแลเด็กและช่วยครูให้การศึกษาแก่เด็ก

1.4.6.5 ผู้ปกครอง หมายถึง ผู้ให้การดูแลเบื้องต้นแก่เด็ก สนับสนุน ป้องกัน และแนะนำเด็กในฐานะผู้ปกครองและพร้อมร่วมมือกับครูและโรงเรียน ครูเป็นบุคลากรทางการศึกษาปฐมวัยที่สำคัญที่สุด ในการที่จะพัฒนาส่งเสริมเด็กให้มีพัฒนาการเป็นไปตามวัยได้เหมาะสม ทั้งนี้ เพราะเมื่อเด็กเข้ามาอยู่ในสถานศึกษาปฐมวัยครูเป็นบุคคลที่ดูแลและอยู่ใกล้ชิดกับเด็กมากที่สุด ดังนั้น ครูจึงต้องเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะเหมาะสมในการดูแลเด็กได้เป็นอย่างดี

1.4.7 ด้านโภชนาการ

กุลยา ตันติผลาชีวะ (2545) ได้กล่าวถึง ด้านโภชนาการว่าอาหารที่เด็กได้ต้องสมดุลทั้ง คาร์โบไฮเดรต โปรตีน ไขมัน วิตามิน และแร่ธาตุ มีปริมาณเพียงพอกับกลไกการทำงานของร่างกาย การเจริญเติบโต กิจกรรมทางกายและการพัฒนาตามวัย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ได้ระบุถึงการจัดอาหารสำหรับเด็กวัยก่อนเรียน ดังนี้

1. จัดอาหารให้มีคุณค่า ได้สารอาหารครบทั้ง 5 หมู่ในแต่ละมื้อ
2. จัดอาหารให้น่ารับประทาน สลับเปลี่ยนหมุนเวียนไม่จำเจ
3. ลักษณะของอาหารต้องเหมาะสมกับวัยอายุต่าง ๆ เด็กเล็กจัดอาหารต้มเปื่อย รสอ่อน

4. ฝึกให้รับประทานอาหารหลักวันละ 3 มื้อ ส่วนอาหารเสริมจัดเป็นอาหารว่าง

5. ฝึกให้ดื่มนมเป็นประจำ อย่างน้อยวันละ 1-2 แก้ว
6. ฝึกให้รับประทานอาหารที่มีประโยชน์ได้หลาย ๆ ชนิด เช่น ผัก
7. ใช้วิธีชวนรับประทานด้วยการชมเชย แทนการบังคับหรือวางกฎเกณฑ์เข้มงวดใน

การรับประทาน

8. ฝึกมารยาทในการรับประทาน โดยพ่อแม่ ครู เป็นแบบอย่างที่ดี
9. ให้อิสระในการรับประทาน เพราะเด็กวัยนี้ต้องการอิสระอยากทำกิจกรรมต่าง ๆ

ดังนี้

1. จัดบริการอาหารที่มีคุณค่าตามหลักโภชนาการอย่างสม่ำเสมอ
2. ตรวจสอบความสะอาดของอาหารก่อนนำมาปรุงทุกครั้ง และ จัดเก็บอย่างถูกต้อง

ตามหลักสุขาภิบาล

3. จัดบริการน้ำดื่มน้ำใช้แยกกันชัดเจน
4. มีโภชนาการประจำโรงเรียนที่ควบคุมการประกอบอาหารสำหรับเด็ก
5. ครูสอนและสร้างนิสัยให้นักเรียนล้างมือทุกครั้งหลังจากใช้ห้องน้ำหลังจากส่งนม

และก่อนรับประทานอาหาร

6. มีภาชนะอุปกรณ์ เครื่องใช้ในการใส่อาหารและปรุงอาหารที่สะอาดและตรวจสอบ

ดูแลอยู่เสมอ

7. อุปกรณ์ปรุงอาหารมีสภาพที่ดี ไม่ชำรุด มีการแยกประเภทการใช้ชัดเจน
8. ตู้เก็บภาชนะสามารถป้องกันแมลงหรือสัตว์นำโรคได้
9. สภาพโรงอาหารและโรงครัว ตั้งอยู่ห่างไกลแหล่งปฏิภูล น้ำโสโครก แหล่งเพาะพันธุ์

แมลงสัตว์นำ โรคมีระบบการควบคุมป้องกันสัตว์นำโรค

10. ระบบรางระบายน้ำเสียไม่มีน้ำขังหรือเป็นแหล่งเพาะพันธุ์แมลงมีการระบายน้ำ
11. อ่างล้างมือมีจำนวนเพียงพอกับจำนวนนักเรียน ทำด้วยวัสดุที่ทำความสะอาดง่าย
12. โต๊ะรับประทานอาหาร เก้าอี้ มีความมั่นคง แข็งแรง ทำด้วยวัสดุพื้นเรียบ ที่ทำ

ทำความสะอาดง่าย

13. มีการกำจัดเศษอาหารและขยะอื่น ๆ แยกประเภทขยะ และใช้ถังขยะที่มีสภาพที่

ดี ไม่แตกร้าว มีฝาปิดมิดชิด และมีจำนวนเพียงพอกับขยะ

14. ผู้ปรุงอาหารแต่งกายสะอาด เรียบร้อย มีผ้ากันเปื้อนหรือหมวกและเน็ตคลุมผม

15. ก่อนปรุงอาหาร ผู้ปรุงต้องล้างมือให้สะอาดทุกครั้ง

จากที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า การจัดการบริการด้านโภชนาการ เป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถเสริมสร้างให้เด็กมีพัฒนาการและเจริญเติบโตได้อย่างมีคุณภาพ

1.4.8 ด้านความปลอดภัย

อารมณ สุวรรณपाल (2537) กล่าวถึงขอบข่ายของการบริหารด้านความปลอดภัยตลอดจนแนวดำเนินงาน บริการด้านความปลอดภัยในสถานศึกษาปฐมวัย ดังนี้

1. การบริการความปลอดภัยระหว่างเดินทาง ซึ่งครอบคลุมถึงความปลอดภัยในเรื่อง การข้ามถนน การขึ้นลงรถโดยสาร การขึ้นลงรถโรงเรียน ความปลอดภัยขณะทัศนศึกษา

2. การบริการด้านความปลอดภัยภายในสถานศึกษา ความปลอดภัยในสถานศึกษา ครอบคลุมถึงความปลอดภัยนอกห้องเรียนและภายในห้องเรียน ความปลอดภัยภายนอกห้องเรียน ครอบคลุมถึงความปลอดภัยที่สถานศึกษาบริการแก่เด็ก เมื่อเด็กอยู่ในสนามเด็กเล่น ห้องอาหาร ห้องน้ำ ห้องส้วม บริเวณสถานศึกษา ซึ่งครอบคลุมถึงความปลอดภัยในการขึ้นลงบันได ส่วนความปลอดภัยภายในห้องเรียน ครอบคลุมถึงความปลอดภัยในการใช้วัสดุอุปกรณ์ โต๊ะ ม้านั่งและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่อยู่ภายในห้องเรียน

3. การบริการความปลอดภัยจากบุคคล ในกรณีพ่อแม่แยกทางกันหรือหย่าขาดกันทางกฎหมาย ซึ่งผู้ปกครองนั้นไม่ยินยอมให้เด็กออกจากสถานศึกษาไปกับอีกฝ่ายหนึ่ง กรณีนี้สถานศึกษาต้องดูแลความปลอดภัยแก่เด็ก เพราะในบางครั้งการขัดแย้งระหว่างพ่อแม่ของเด็กต่อหน้าเด็ก ทำให้เด็กหวาดกลัวและสร้างปัญหาทางจิตใจให้แก่เด็ก สถานศึกษาจึงมีควรละเลยในเรื่องนี้

4. การบริการให้ความรู้ด้านสวัสดิศึกษา ซึ่งครอบคลุมถึงวิธีการดูแลตนเองให้ปลอดภัยจากอันตราย การป้องกันอุบัติเหตุ และการช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นให้ปลอดภัยได้ตามวัย เด็กแรกเกิดจนถึงอายุ 6 ขวบ เป็นวัยแห่งการเจริญเติบโต การเรียนรู้ และการพัฒนาการ แต่มีความจำเป็นในแง่ของความคิด

เด็กปฐมวัยจะเข้าใจและรู้เฉพาะสิ่งที่อยู่ตรงหน้า ไม่สามารถประเมิน ไม่สามารถจำแนก ไม่สามารถเปรียบเทียบความแตกต่างของสิ่งใด ๆ ได้ จึงเป็นสาเหตุของการเกิดอันตรายต่าง ๆ ความปลอดภัยทางด้านกายภาพเป็นสิ่งสำคัญที่สุด รวมทั้งความปลอดภัยจากยวดยานพาหนะ อันตรายจากสิ่งแวดล้อม เช่น รั้วบริเวณสนามที่เด็กเล่นต้องแข็งแรง เครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กต้องมีขนาดเหมาะสมกับเด็ก ไม่ว่าจะเป็นอ่างล้างมือ ส้วม หรือบริเวณที่เด็กจะไปเล่นหรือทำกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม ควรมีความปลอดภัย สะอาด โปร่ง สบาย และอากาศถ่ายเทได้ดี อุบัติเหตุที่เกิดขึ้นกับเด็กปฐมวัยจำแนกดังนี้

1. อุบัติเหตุในบ้าน ผู้ปกครองต้องเข้าใจถึงความจำเป็นในการจัดบ้าน คือ บ้านที่เด็กสามารถทำกิจกรรมได้อย่างอิสระ แต่ไม่ใช่เป็นการสร้างห้องสี่เหลี่ยม สำหรับจำกัดที่เล่นของเด็กที่สะดวกต่อการดูแล ซึ่งการกระทำเช่นนั้นไม่เป็นการสร้างเสริมสุขภาพที่ดีให้แก่เด็ก เพราะการจำกัดสถานที่เล่นเป็นการจำกัดพัฒนาการตามวัย ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจและสังคมของเด็ก

2. อุบัติเหตุในโรงเรียน เด็กอายุตั้งแต่ 2 ขวบไปถึง 6 ขวบ เป็นวัยที่ต้องการการดูแลอย่างใกล้ชิด ครูและผู้ปกครองควรได้เรียนรู้และแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับเด็กอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งจะช่วยให้ครูดูแลความปลอดภัยของเด็กได้ง่ายขึ้น เช่น เด็กบางคนชอบเล่นซ่อนหา เด็กบางคนไม่หวั่น ขอบตีสอบ ทำร้ายเมื่อถูกเพื่อนขัดใจ ครูต้องสามารถจำแนกลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของเด็กในความดูแลของครูได้ เด็กแต่ละคนมีพัฒนาการและการเรียนรู้ไม่เท่ากัน และการเลี้ยงดูจากทางบ้าน ความใกล้ชิดของครูจะช่วยเหลือเด็กได้ เมื่อเด็กต้องการการดูแลความปลอดภัยให้แก่เด็กปฐมวัย เป็นสิ่งสำคัญที่สถานศึกษาจะต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมากเพราะเด็กปฐมวัยเป็นวัยที่จะต้องดูแลอย่างใกล้ชิด และสถานศึกษาควรจัดสิ่งแวดล้อมที่ดีให้ปลอดภัย ไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่เด็ก

จากผลการวิจัยของ สุภาพร เทพยสุวรรณ (2551) ได้กำหนดมาตรฐานในการดูแลความปลอดภัยในอาคารเรียน ในห้องเรียน ในบริเวณสนาม ดังนี้

1. มีมาตรการดูแลความปลอดภัยในอาคารเรียนโดยมีสัญญาณเตือนภัย มีเครื่องหมายแสดงช่องทางเดิน หรือการปฏิบัติเมื่อมีอุบัติเหตุในอาคารเรียนอย่างชัดเจน
2. มีผู้ดูแลรับผิดชอบเรื่องความปลอดภัยของอาคาร และมีการสำรวจตรวจตราความเป็นระเบียบเรียบร้อยของอาคารเป็นประจำทุกวัน
3. มีอุปกรณ์เกี่ยวกับความปลอดภัยในห้องเรียน มีการดูแลรักษาอุปกรณ์ความปลอดภัยให้คงสภาพดีอยู่เสมอ มีการรักษาความสะอาดของห้องเรียนเป็นประจำไม่มีสิ่งกีดขวาง มีการตรวจสอบการทำงานของผู้รับผิดชอบอยู่เสมอ งานบริการด้านสุขอนามัยเป็นงานหนึ่งซึ่งสถานศึกษาปฐมวัยต้องจัดบริการให้เด็ก เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เด็กมีสุขภาพดี เจริญเติบโต และพัฒนาอย่างเหมาะสม

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2534) ยังได้เสนอแนวปฏิบัติในการดูแลสุขอนามัยและความปลอดภัยแก่เด็กไว้ ดังนี้

1. ชั่งน้ำหนักและวัดส่วนสูงของเด็กและเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานอย่างสม่ำเสมอเพื่อช่วยให้ทราบอัตราการเจริญเติบโตของเด็กและสามารถให้ความช่วยเหลือเมื่อเด็กเกิดปัญหาสุขภาพได้ทันทั่วทั้งที่
2. ดูแลรักษาความสะอาดของร่างกายของเด็กอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้เด็กมีร่างกายสุขภาพที่แข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ
3. ป้องกันเด็กจากโรคภัยไข้เจ็บและอุบัติเหตุต่าง ๆ
4. รักษาพยาบาล
5. จัดให้เด็กพักผ่อนอย่างเพียงพอแก่ความต้องการของร่างกายรวมทั้งให้เด็กพักผ่อนด้วยวิธีการอื่น ๆ เช่น การฟังเพลง การอ่านหนังสือ การฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ในรายการที่เหมาะสมกับเด็กในเวลาที่เหมาะสมพอควร
6. ให้โอกาสเด็กได้เล่น ออกกำลังกาย เพื่อความสนุกสนาน เพลิดเพลินและผ่อนคลายอารมณ์ พร้อมทั้งจัดอุปกรณ์เครื่องเล่นที่เหมาะสม เช่น ลูกบอล ตุ๊กตา ห่วงยาง เป็นต้น
7. จัดหาเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มที่จำเป็นแก่เด็กอย่างเพียงพอ และเหมาะสมกับฤดูกาล ตลอดจนดูแลรักษาให้สะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ

1.5 มาตรฐานการศึกษาปฐมวัย

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2548) ได้ประกาศใช้มาตรฐานการศึกษาปฐมวัย เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2548 เกี่ยวกับ 1) มาตรฐานด้านคุณภาพเด็ก 2) มาตรฐานด้านการจัดการเรียนรู้ 3) มาตรฐานด้านการบริหารและการจัดการศึกษา 4) มาตรฐานด้านการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ซึ่งมี ทั้งหมด 4 ด้าน 18 มาตรฐาน 82 ตัวบ่งชี้ โดยในงานวิจัยครั้งนี้จะเสนอในด้านที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

มาตรฐานด้านคุณภาพเด็ก

มาตรฐานที่ 1 เด็กมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

ตัวบ่งชี้

- 1.1 มีวินัย มีความรับผิดชอบ ปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกัน
- 1.2 มีความซื่อสัตย์สุจริต
- 1.3 มีความกตัญญูกตเวที
- 1.4 มีเมตตากรุณา มีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น
- 1.5 ประหยัด รู้จักใช้และรักษาทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม
- 1.6 มีมารยาทและปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทย

มาตรฐานที่ 2 เด็กมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

ตัวบ่งชี้

- 2.1 รับรู้คุณค่าของสิ่งแวดล้อมและผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม
- 2.2 เข้าร่วมหรือมีส่วนร่วมกิจกรรม/โครงการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

มาตรฐานที่ 3 เด็กสามารถทำงานจนสำเร็จ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และมีความรู้สึกที่ดีต่ออาชีพ

สุจริต

ตัวบ่งชี้

- 3.1 สนใจและกระตือรือร้นในการทำงาน
- 3.2 ทำงานจนสำเร็จและภูมิใจในผลงาน
- 3.3 เล่นและทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นได้
- 3.4 มีความรู้สึกที่ดีต่ออาชีพสุจริต

มาตรฐานที่ 4 เด็กสามารถคิดรวบยอด คิดแก้ปัญหา และคิดริเริ่มสร้างสรรค์

ตัวบ่งชี้

- 4.1 มีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดจากการเรียนรู้
- 4.2 แก้ปัญหาได้เหมาะสมกับวัย
- 4.3 มีจินตนาการ และ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

มาตรฐานที่ 5 เด็กมีความรู้และทักษะเบื้องต้น

ตัวบ่งชี้

- 5.1 มีทักษะในการใช้กล้ามเนื้อใหญ่-เล็ก
- 5.2 มีทักษะในการใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5
- 5.3 มีทักษะในการสื่อสาร
- 5.4 มีทักษะในการสังเกตและสำรวจ
- 5.5 มีทักษะในเรื่องมิติสัมพันธ์
- 5.6 มีทักษะในเรื่องจำนวน ปริมาณ น้ำหนัก และการกะประมาณ
- 5.7 เชื่อมโยงความรู้และทักษะต่าง ๆ

มาตรฐานที่ 6 เด็กมีความสนใจใฝ่รู้ รักการอ่าน และพัฒนาตนเอง
ตัวบ่งชี้

- 6.1 รู้จักตั้งคำถามเพื่อหาเหตุผล และมีความสนใจใฝ่รู้
- 6.2 มีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัว และสนุกกับการเรียนรู้

มาตรฐานที่ 7 เด็กมีสุขนิสัย สุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี
ตัวบ่งชี้

- 7.1 รักการออกกำลังกาย ดูแลสุขภาพ และช่วยเหลือตนเองได้
- 7.2 มีน้ำหนักร่างกายส่วนสูง และมีสมรรถภาพทางกายตามเกณฑ์
- 7.3 เห็นโทษของสิ่งเสพติดให้โทษและสิ่งมอมเมา
- 7.4 มีความมั่นใจ กล้าแสดงออกอย่างเหมาะสม
- 7.5 ร่าเริง แจ่มใส มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อน ครู และผู้อื่น

มาตรฐานที่ 8 เด็กมีสุนทรียภาพและลักษณะนิสัยด้านศิลปะ ดนตรี และการเคลื่อนไหว
ตัวบ่งชี้

- 8.1 มีความสนใจและร่วมกิจกรรมด้านศิลปะ
- 8.2 มีความสนใจและร่วมกิจกรรมด้านดนตรี
- 8.3 มีความสนใจและร่วมกิจกรรมการเคลื่อนไหว

มาตรฐานด้านการจัดการเรียนรู้

มาตรฐานที่ 9 ครูมีคุณธรรม จริยธรรม มีวุฒิ/ความรู้ความสามารถตรงกับงานที่รับผิดชอบ
หมั่นพัฒนาตนเอง เข้ากับชุมชนได้ดี และมีครูพอเพียง

ตัวบ่งชี้

- 9.1 มีคุณธรรมจริยธรรม และปฏิบัติตามจรรยาบรรณของวิชาชีพ
- 9.2 มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับเด็ก ผู้ปกครอง และชุมชน
- 9.3 มีความมุ่งมั่นและอุทิศตนในการสอนและพัฒนาเด็ก
- 9.4 มีการแสวงหาความรู้และเทคโนโลยีวิธีการใหม่ๆ รับฟังความคิดเห็น ใจกว้าง และยอมรับการเปลี่ยนแปลง
- 9.5 จบการศึกษาระดับปริญญาตรีทางการศึกษาหรือเทียบเท่าขึ้นไป
- 9.6 สอนตรงตามวิชาเอก-โท หรือ ตรงตามความถนัด
- 9.7 มีจำนวนพอเพียง (หมายรวมทั้งครูและบุคลากรสนับสนุน)

มาตรฐานที่ 10 ครูมีความสามารถในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเน้นเด็กเป็นสำคัญ

ตัวบ่งชี้

- 10.1 มีความรู้ความเข้าใจเป้าหมายการจัดการศึกษาและหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย
- 10.2 มีการวิเคราะห์เด็กเป็นรายบุคคล
- 10.3 มีความสามารถในการจัดประสบการณ์ที่เน้นเด็กเป็นสำคัญ
- 10.4 มีความสามารถในการใช้สื่อที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการเรียนรู้ของเด็ก
- 10.5 มีการประเมินพัฒนาการของเด็กตามสภาพจริงโดยคำนึงถึงพัฒนาการตามวัย
- 10.6 มีการนำผลการประเมินพัฒนาการมาปรับเปลี่ยนการจัดประสบการณ์เพื่อพัฒนาเด็กให้

เต็มตามศักยภาพ

- 10.7 มีการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและนำไปใช้พัฒนาเด็ก

มาตรฐานด้านการบริหารและการจัดมาตรฐานด้านการบริหารและการจัดการศึกษา

มาตรฐานที่ 11 ผู้บริหารมีคุณธรรม จริยธรรม มีภาวะผู้นำ และมีความสามารถในการบริหาร การจัดการศึกษา

ตัวบ่งชี้

- 11.1 มีคุณธรรม จริยธรรม และปฏิบัติตามจรรยาบรรณของวิชาชีพ
- 11.2 มีความคิดริเริ่ม มีวิสัยทัศน์ และเป็นผู้นำทางวิชาการ
- 11.3 มีความสามารถในการบริหารงานวิชาการและการจัดการ
- 11.4 มีการบริหารที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ผู้เกี่ยวข้องพึงพอใจ

มาตรฐานที่ 12 สถานศึกษามีการจัดองค์กร โครงสร้าง ระบบการบริหารงานและพัฒนา องค์กรอย่างเป็นระบบครบวงจร

ตัวบ่งชี้

- 12.1 มีการจัดองค์กร โครงสร้าง และระบบการบริหารงานที่มีความคล่องตัวสูงและ ปรับเปลี่ยนได้เหมาะสมตามสถานการณ์
- 12.2 มีการจัดการข้อมูลสารสนเทศอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมและทันต่อการใช้งาน
- 12.3 มีระบบการประกันคุณภาพภายในที่ดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง
- 12.4 มีการพัฒนาบุคลากรอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง
- 12.5 ผู้รับบริการและผู้เกี่ยวข้องพึงพอใจผลการบริหารงานและการพัฒนาเด็ก

มาตรฐานที่ 13 สถานศึกษามีการบริหารและจัดการศึกษาโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐาน

ตัวบ่งชี้

- 13.1 มีการกระจายอำนาจการบริหาร และการจัดการศึกษา
- 13.2 มีการบริหารเชิงกลยุทธ์ และใช้หลักการมีส่วนร่วม
- 13.3 มีคณะกรรมการสถานศึกษาร่วมพัฒนาสถานศึกษา

13.4 มีการบริหารที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน

13.5 มีการตรวจสอบและถ่วงดุล

มาตรฐานที่ 14 สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรและประสบการณ์การเรียนรู้ที่เน้นเด็กเป็นสำคัญ

ตัวบ่งชี้

14.1 มีหลักสูตรที่เหมาะสมกับเด็กและท้องถิ่น

14.2 มีการส่งเสริมให้ครูจัดทำแผนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ตอบสนองความสนใจและเหมาะสมกับวัยของเด็ก

14.3 มีการส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ และสื่ออุปกรณ์การเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียนรู้

14.4 มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยบูรณาการผ่านการเล่นและเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง

14.5 มีการบันทึก การรายงานผล และการส่งต่อข้อมูลของเด็กอย่างเป็นระบบ

14.6 มีการนิเทศและนำผลไปปรับปรุงการจัดกิจกรรม/ประสบการณ์อย่างสม่ำเสมอ

14.7 มีการนำแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดประสบการณ์

มาตรฐานที่ 15 สถานศึกษามีการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพเด็กอย่างหลากหลาย

ตัวบ่งชี้

15.1 มีการจัดและพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือเด็กอย่างทั่วถึง

15.2 มีการจัดกิจกรรม กระตุ้นพัฒนาการทางสมอง ตอบสนองความสนใจ และส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก

15.3 มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมค่านิยมที่ดีงาม

15.4 มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมด้านศิลปะ ดนตรี และการเคลื่อนไหว

15.5 มีการจัดกิจกรรมสืบสานและสร้างสรรค์ วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาไทย

15.6 มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย

มาตรฐานที่ 16 สถานศึกษามีการจัดสภาพแวดล้อมและการบริการที่ส่งเสริมให้เด็กพัฒนาตามธรรมชาติเต็มศักยภาพ

ตัวบ่งชี้

16.1 มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีอาคารสถานที่ที่เหมาะสม

16.2 มีการส่งเสริมสุขภาพอนามัยและความปลอดภัยของเด็ก

16.3 มีการให้บริการเทคโนโลยีสารสนเทศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ด้วยตนเองและการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

16.4 มีห้องเรียน ห้องสมุด สนามเด็กเล่น พื้นที่สีเขียว และสิ่งอำนวยความสะดวก พอเพียงและอยู่ในสภาพใช้งานได้

16.5 มีการจัดและใช้แหล่งเรียนรู้ทั้งในและนอกสถานศึกษามาตรฐานด้านการพัฒนาชุมชน
แห่งการเรียนรู้

มาตรฐานที่ 17 สถานศึกษามีการสนับสนุนและใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาในท้องถิ่น
ตัวบ่งชี้

17.1 มีการเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนข้อมูลกับแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาในท้องถิ่น

17.2 สนับสนุนให้แหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญา และชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร
ระดับสถานศึกษา

มาตรฐานที่ 18 สถานศึกษามีการร่วมมือกันระหว่างบ้าน องค์กรทางศาสนาสถาบันทาง
วิชาการ และองค์กรภาครัฐและเอกชน เพื่อพัฒนาวิธีการเรียนรู้ในชุมชน
ตัวบ่งชี้

18.1 เป็นแหล่งวิทยากรในการแสวงหาความรู้และบริการชุมชน

18.2 มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

1.5 การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมสำหรับเด็กปฐมวัย

กรมวิชาการ (2546 กล่าวถึง การจัดการศึกษาปฐมวัยเป็นการจัดการอบรมเลี้ยงดูและส่งเสริม
กระบวนการเรียนรู้ที่สนองต่อธรรมชาติและการพัฒนาของเด็ก ให้เด็กมีพัฒนาการทั้งด้านร่างกาย
อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญาที่เหมาะสมกับวัย ความสามารถและความแตกต่างระหว่างบุคคล
เป็นการสร้างรากฐานชีวิตให้เด็กพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีคุณค่าต่อตนเองและสังคม
ตามปรัชญาการศึกษาปฐมวัย ของหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546

หลักการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัย

การจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย จะต้องจัดในรูปของ
กิจกรรมบูรณาการผ่านการเล่น โดยที่การเล่นดังกล่าวต้องไม่ใช่การเล่นโดยไม่มีจุดหมาย และไม่ใช่
การยัดเยียดเนื้อหาของระดับประถมศึกษาให้แก่เด็ก การจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมสำหรับเด็ก
ปฐมวัย ครูจะต้องเข้าใจการเรียนรู้ของเด็ก และสร้างเสริมประสบการณ์และธรรมชาติการเรียนรู้ให้แก่
เด็ก ดังหลักการสำคัญในการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย
พุทธศักราช 2546 ดังนี้

1. จัดประสบการณ์การเล่นและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็กโดยองค์รวมอย่างต่อเนื่อง
2. เน้นเด็กเป็นสำคัญ สนองความต้องการ ความสนใจ ความแตกต่างระหว่างบุคคลและ
บริบทของสังคมที่เด็กอาศัยอยู่
3. จัดให้เด็กได้รับการพัฒนาโดยให้ความสำคัญทั้งกับกระบวนการและผลผลิต
4. จัดการประเมินพัฒนาการให้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่องและเป็นส่วนหนึ่งของการจัด
ประสบการณ์
5. ให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก

การเรียนรู้แบบลงมือกระทำ : หัวใจสำคัญของกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมสำหรับเด็กปฐมวัย

ฮอก์มาน และ ไวการ์ท (Hohmann and Weikart, 1995) อธิบายว่า การเรียนรู้แบบลงมือกระทำ (Active Learning) เป็นการเรียนรู้ซึ่งเด็กได้จัดกระทำกับวัตถุ ได้มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคล ความคิด และ เหตุการณ์ จนกระทั่งสามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้แบบลงมือกระทำเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาเด็ก และจะเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ในโปรแกรมที่พัฒนาเด็กอย่างเหมาะสมกับพัฒนาการ การเรียนรู้แบบลงมือกระทำมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. การเลือกและตัดสินใจ เด็กจะเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมจากความสนใจและความตั้งใจของตนเอง เด็กเป็นผู้เลือกวัสดุอุปกรณ์และตัดสินใจว่าจะใช้วัสดุอุปกรณ์นั้นอย่างไร การที่เด็กมีโอกาสเลือกและตัดสินใจจะทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองมากกว่าได้รับการถ่ายทอดความรู้จากผู้ใหญ่ ดังนั้น ผู้ใหญ่ที่ตระหนักถึงความสำคัญเรื่องการเลือกและการตัดสินใจ ต้องจัดให้เด็กมีอิสระที่จะเลือกได้ตลอดทั้งวันขณะที่ปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน ไม่ใช่เฉพาะในช่วงเวลาเล่นเสรีเท่านั้น

2. สื่อ ห้องเรียนที่เด็กเรียนรู้แบบลงมือกระทำจะมีเครื่องมือ และวัสดุอุปกรณ์ที่หลากหลายเพียงพอ และเหมาะสมกับระดับอายุของเด็ก เด็กต้องมีโอกาสและมีเวลาเพียงพอที่จะเลือกใช้วัสดุอุปกรณ์อย่างอิสระ เมื่อเด็กใช้เครื่องมือหรือวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เด็กจะมีโอกาสเชื่อมโยงการกระทำต่าง ๆ และเรียนรู้ในเรื่องของความสัมพันธ์ และมีโอกาสในการแก้ปัญหามากขึ้นด้วย

3. การใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประสาทสัมผัสทั้ง 5 การที่ให้เด็กได้สำรวจและจัดกระทำกับวัตถุโดยตรงทำให้เด็กรู้จักวัตถุ หลังจากที่ได้คุ้นเคยกับวัตถุแล้วเด็กจะนำวัตถุต่างๆ มาเกี่ยวข้องกันและเด็กจะได้เรียนรู้เรื่องความสัมพันธ์ ผู้ใหญ่มีหน้าที่จัดให้เด็กค้นพบความสัมพันธ์เหล่านี้ด้วยตนเอง

4. ภาษาจากเด็ก สิ่งที่เด็กพูดจะสะท้อนประสบการณ์และความเข้าใจของเด็ก ในห้องเรียนที่เด็กเรียนรู้แบบลงมือกระทำเด็กมักจะเล่าว่าตนกำลังทำอะไร หรือทำอะไรไปแล้วในแต่ละวัน เมื่อเด็กมีอิสระในการใช้ภาษาเพื่อสื่อความคิดและรู้จักฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เด็กจะเรียนรู้วิธีการพูดที่เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น เด็กจะได้พัฒนาการคิดควบคู่ไปกับการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองด้วย

5. การสนับสนุนจากผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ในห้องเรียนที่เรียนรู้แบบลงมือกระทำต้องสร้างความสัมพันธ์กับเด็ก สังเกตและค้นหาความตั้งใจและความสนใจของเด็ก ผู้ใหญ่ควรรับฟังเด็ก ส่งเสริมให้เด็กคิด และทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง

ในห้องเรียนที่เด็กเรียนรู้แบบลงมือกระทำ เด็กจะได้ปฏิสัมพันธ์กับวัตถุ คน แนวคิด และ เหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ อย่างหลากหลาย สิ่งเหล่านี้เป็นประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้าน ร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีก ในชีวิตประจำวันอย่างเป็นธรรมชาติ และการที่เด็กมีประสบการณ์สำคัญซ้ำแล้วซ้ำอีกเช่นนี้ก็จะช่วยให้เด็กสามารถสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเองในที่สุด การจัดประสบการณ์ให้เด็กเรียนรู้แบบลงมือกระทำเป็นการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักการทางานของสมอง และเป็นการจัดการเรียนรู้ที่เน้นเด็กเป็นศูนย์กลาง กล่าวคือ เมื่อเด็กลงมือปฏิบัติ เด็กจะได้ใช้ผัสสะในการรับรู้ข้อมูลทั้งในรูปของ ภาพ เสียง สัมผัส ทั้งยังประกอบด้วยประสบการณ์ของเหตุการณ์ต่างๆ การใช้วงจรของเซลล์สมอง

พร้อมๆ กันมากเท่าใด เสถียรภาพความเชื่อมโยงของวงจรก็เกิดได้เร็วเท่านั้น (สถาบันส่งเสริม
อัจฉริยภาพและนวัตกรรมการเรียนรู้, 2550) จึงสามารถกล่าวได้ว่าการจัดการเรียนรู้แบบลงมือ
กระทำถือเป็นหัวใจสำคัญของกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมสำหรับเด็กปฐมวัย

กิจกรรมหลัก 6 กิจกรรม : แนวทางในการจัดประสบการณ์แบบบูรณาการในระดับ ปฐมวัยที่สอดคล้องกับหลักการทำงานของสมอง

วลัย พานิช (2546) เสนอแนวทางการจัดประสบการณ์ตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย
กำหนดให้จัดประสบการณ์ ในรูปแบบบูรณาการทั้งทักษะและสาระการเรียนรู้ คำว่า "บูรณาการ" จึง
เป็นคำที่คุ้นเคยสำหรับครู แต่อาจเกิดความเข้าใจที่สับสนว่าการบูรณาการเป็นการนำองค์ความรู้ต่างๆ
มากองรวมกัน โดยที่ทุกทักษะมารวมเอาไว้ด้วยกันอย่างไม่สามารถแยกแยะอะไรได้ และอ้างว่าให้เด็ก
ทำกิจกรรม ทั้ง ๆ ที่ครูก็ไม่ชัดเจนว่าผสมผสานอะไรไว้ด้วยกัน การบูรณาการถือว่าเป็นแนวทางหนึ่ง
ของการสอน รวมทั้งเป็นปรัชญาในการสอนที่นำเนื้อหาความรู้จากหลายวิชามาสัมพันธ์ที่จุดเดียวกัน
(Focus) หรือหัวเรื่อง (Theme) เดียวกัน

วรนาท รักสกุลไทย (2548) ได้สรุปความหมายของการจัดประสบการณ์แบบบูรณาการไว้ว่า
เป็นการจัดประสบการณ์ที่นำความรู้ ความคิดรวบยอด ทักษะ และประสบการณ์สำคัญทั้งมวลที่
ผู้เรียนจะได้รับในสาระการเรียนรู้ต่างๆ มาเชื่อมโยงผสมผสานเข้าด้วยกันอย่างมีความหมาย และ
สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้ ซึ่งเป็นการขจัดความซ้ำซ้อน ความไม่สัมพันธ์ และความไม่
ต่อเนื่อง โดยเฉพาะในระดับปฐมวัยศึกษา ซึ่งเน้นการพัฒนาโดยองค์รวม เมื่อพิจารณาความหมายของ
การบูรณาการจะเห็นได้ว่าความรู้ ความคิด และประสบการณ์สำคัญต่าง ๆ นั้นต่างมีความสัมพันธ์กัน
และหน่วยย่อยที่สัมพันธ์กันเหล่านี้เกิดการผสมผสานหลอมรวมจนเกิดเอกลักษณ์ใหม่ที่มีความเป็น
หนึ่งเดียว

แนวทางหนึ่งในการจัดประสบการณ์แบบบูรณาการที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของการจัด
ประสบการณ์ในระดับปฐมวัย ซึ่งเป็นการจัดประสบการณ์ที่เน้นเด็กเป็นศูนย์กลาง ได้แก่

1. กิจกรรมเสรี เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กเล่นกับสื่อและเครื่องเล่นอย่างอิสระตามมุม
เล่น หรือมุมประสบการณ์ หรือศูนย์การเรียนรู้ที่จัดไว้ โดยให้เด็กมีโอกาสเลือกเล่นได้อย่างเสรีตาม
ความสนใจและความต้องการของเด็ก ทั้งเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่ม ลักษณะของการเล่นของเด็กก็มี
หลายลักษณะ เช่น การเล่นบทบาทสมมติและเล่นเลียนแบบ ในมุมบ้าน มุมหมอ มุมร้านค้า มุมวัด
มุมเสริมสวย ฯลฯ การอ่านหรือดูภาพในมุมหนังสือ การเล่นสร้างในมุมบล็อก การสังเกตและทดลอง
ในมุมวิทยาศาสตร์หรือมุมธรรมชาติ การเล่นฝึกทักษะต่างๆ ในมุมเครื่องเล่นสัมผัสหรือมุมของเล่น
หรือมุมเกมการศึกษา เป็นต้น ในการจัดกิจกรรมเสรี หากครูจัดมุมเล่นโดยจัดวางวัสดุอุปกรณ์ที่ไม่
เหมาะสมกับวัย ไม่ทำลาย หรือไม่เคยเปลี่ยนแปลงอะไรเลยย่อมทำให้เด็กเสียโอกาสในการเรียนรู้
เพราะสมองจะเรียนรู้ได้ดีเมื่อมีสิ่งจูงใจที่ชักนำให้สมองสนใจผลิตความรู้ สมองจะมีกระบวนการเลือก
คัดกรองเฉพาะสิ่งที่น่าสนใจเท่านั้นเข้าสู่การรับรู้ของสมอง ทั้งนี้ การจัดมุมเล่นที่ดีที่สามารถส่งเสริม
จึงควรจัดสื่อที่ตรงกับความต้องการของเด็ก เหมาะสมกับระดับพัฒนาการ จัดอุปกรณ์ให้เพียงพอกับเด็ก
และจัดวางให้เด็กหยิบใช้และเก็บเองได้ จัดให้น่าสนใจ และดึงดูดให้เด็กเข้าไปเล่น โดยมีการ
เปลี่ยนแปลงสื่อที่จัดไว้อย่างสม่ำเสมอตามหัวข้อที่เด็กสนใจและกำลังเรียนรู้ตามหลักสูตรเพื่อกระตุ้น

ให้เด็กต้องการเรียนรู้ ทั้งนี้ครูอาจให้เด็กมีส่วนร่วมในการจัดมุมเล่นด้วยก็ได้ สิ่งสำคัญคือต้องจัดเวลาให้เด็กมีโอกาสได้เล่นหรือจัดกระทำกับสื่อต่าง ๆ อย่างเพียงพอ

2. กิจกรรมสร้างสรรค์ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้เด็กได้แสดงออกทางอารมณ์ ความรู้สึก ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และจินตนาการโดยใช้ศิลปะ เช่น การเขียนภาพ การปั้น การฉีกปะ ตัดปะ การพิมพ์ภาพ การร้อย การประดิษฐ์ หรือวิธีการอื่นๆ ที่เด็กได้คิดสร้างสรรค์ ได้รับรู้เกี่ยวกับความงาม และได้แสดงออกทางความรู้สึก และความสามารถของตนเอง การจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ควรจัดให้เด็กทำทุกวัน โดยอาจจัดวันละ 3-5 กิจกรรม ให้เด็กเลือกทำอย่างน้อย 1-2 กิจกรรมตามความสนใจ การจะพัฒนาด้านศิลปะและการสร้างสรรค์ให้เด็กต้องเข้าใจว่า ศิลปะคือกระบวนการที่สมองถอดความคิดออกมาเป็นภาพและชิ้นงานต่างๆ กระบวนการพัฒนาศิลปะและการสร้างสรรค์ของเด็กจึงเน้นให้เด็กคิดและลงมือทำออกมาเมื่อเด็กทำงานศิลปะเด็กจะเกิดการเชื่อมโยงในสมอง คิดจินตนาการ และผลโดยตรงที่เด็กได้รับ คือ ความรู้สึกพอใจ มีความสุข และได้สัมผัสสุนทรียะของโลกตั้งแต่วัยเยาว์ การแสดงออกทางศิลปะจึงเปรียบเสมือนการสร้างจินตนาการเป็นรูปร่างภายนอกแล้วป้อนกลับเข้าสู่สมอง เป็นการทำให้สมองได้จัดการกับจินตนาการต่างๆ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ยิ่งทำ ยิ่งจัดระบบความคิดได้ดีขึ้น ในการใช้กิจกรรมสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสมอง ครูจึงควรให้เด็กมีเวลาเต็มที่ในการทำงานศิลปะ ให้เด็กมีประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส มีโอกาสทดลองใช้วัสดุ และเครื่องมือที่หลากหลาย ได้พูดคุยเกี่ยวกับงานของตนเองหรือให้เด็กได้จัดแสดงและนำเสนอผลงาน ศิลปะของเด็กไม่ควรเน้นการลอกเลียนแบบ หรือการทำให้เหมือนของจริง เนื่องจากสายตาและจินตนาการของเด็กวัยนี้ยังไม่ได้มุ่งไปสู่ความถูกต้องของสัดส่วน แสง หรือเงา

3. กิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ เป็นกิจกรรมที่จัดให้เด็กได้เคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายอย่างอิสระตามจังหวะ โดยใช้เสียงเพลง คำคล้องจอง เครื่องเคาะจังหวะ หรืออุปกรณ์อื่นๆ มาประกอบการเคลื่อนไหว เพื่อส่งเสริมให้เด็กเกิดจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ เด็กวัยนี้ร่างกายกำลังอยู่ในระหว่างพัฒนา การใช้ส่วนต่างๆ ของร่างกายยังไม่ผสมผสานหรือประสานสัมพันธ์กันอย่างสมบูรณ์ การทำกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะช่วยให้เด็กเรียนรู้จังหวะและควบคุมการเคลื่อนไหวของตนเองได้ สมองส่วนที่รับผิดชอบหลักเกี่ยวกับการจัดสมดุลของร่างกาย คือ สมองเล็กหรือซีรีเบลลัม (Cerebellum) การกระตุ้นสมรรถนะของสมองส่วนนี้จะส่งผลต่อการพัฒนาความสามารถในด้าน การรับข้อมูลจากสิ่งแวดล้อมไปด้วยพร้อม ๆ กัน ช่วงปฐมวัยเป็นช่วงเวลาที่ดีที่สุดในการพัฒนาทักษะเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวส่วนต่างๆ ซึ่งจะช่วยพัฒนาระบบความสัมพันธ์ของประสาทสัมผัส เด็กต้องพัฒนาความสามารถในการใช้ตา มือ เท้า และประสาทรับความรู้สึกต่าง ๆ ให้สัมพันธ์กัน การเคลื่อนไหวร่างกายของเด็กเป็นการเตรียมสมรรถนะของร่างกายทุกส่วนเพื่อใช้ประโยชน์ในการมีชีวิตอยู่ และพร้อมกันนั้นการเคลื่อนไหวร่างกายก็พัฒนาความสามารถของสมองอันเป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ไปด้วย

4. กิจกรรมเสริมประสบการณ์ เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้เด็กได้พัฒนาทักษะการเรียนรู้ ฝึกการทำงานและอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มทั้งกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ กิจกรรมที่จัดมุ่งฝึกให้เด็กได้มีโอกาสฟัง พูด สังเกต คิดแก้ปัญหา ใช้เหตุผล และฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดความคิดรวบยอดเกี่ยวกับเรื่องที่เรียน โดยจัดกิจกรรมด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น สนทนา อภิปราย เล่านิทาน สาธิต ทดลอง ศึกษาออกสถานที่ เล่นบทบาทสมมติ ร้องเพลง เล่นเกม ท่องคำคล้องจอง ประกอบอาหาร ฯลฯ กระบวนการให้สมอง

เรียนรู้ที่จะให้ความหมายสิ่งที่เห็น สิ่งที่เผชิญ ตีความ และสร้างความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งต่าง ๆ ที่รับรู้มา เป็นการพัฒนาระบบการคิดของเด็ก ซึ่งต้องอาศัยข้อมูลจากการรับรู้ของสมองจำนวนมาก ถ้าไม่มีข้อมูลในความทรงจำ ก็ไม่สามารถคิดอะไรออกมาได้ ดังนั้นกระบวนการพัฒนาการคิดของของเด็กจึงต้องมุ่งเน้นให้เด็กได้มีประสบการณ์ที่ต้องใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้า สิ่งที่อยู่รอบในการคิดของเด็ก เริ่มต้นที่การจับต้อง สัมผัส และมีประสบการณ์โดยตรง สมองรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า แล้วก่อรูปเป็นวงจรแห่งการคิดขึ้นมาในสมอง ประสบการณ์ของเด็กผ่านการสัมผัส การชิม การดมกลิ่น การได้ยิน และการเห็น จึงเป็นพื้นฐานของการสร้างความหมายให้แก่สิ่งต่าง ๆ ครูจึงควรออกแบบกิจกรรมเสริมประสบการณ์ให้เด็กเรียนรู้แบบลงมือกระทำซึ่งจะทำให้เด็กมีโอกาสใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้า รวมทั้งจัดให้เด็กมีประสบการณ์ในสถานการณ์จำลองทุกอย่าง ที่เป็นไปได้ เพื่อกระตุ้นให้เด็กคิดสิ่งที่ซับซ้อนขึ้นตามลำดับ เด็กจะได้เคยชินกับการใช้ความคิดและคิดเป็นในที่สุด

5. กิจกรรมกลางแจ้ง เป็นกิจกรรมที่จัดให้เด็กได้มีโอกาสออกไปนอกห้องเรียนเพื่อออกกำลังกาย เคลื่อนไหวร่างกายและแสดงออกอย่างอิสระ โดยยึดความสนใจและความสามารถของเด็กแต่ละคนเป็นหลัก กิจกรรมกลางแจ้งที่ควรจัดให้เด็กได้เล่น เช่น การเล่นเครื่องเล่นสนามที่เด็กได้ปีนป่าย โยกหรือไกว หมุน โยน เดินทรงตัว หรือ เล่นเครื่องเล่นล้อเลื่อน การเล่นทราย การเล่นน้ำ การเล่นสมมติในบ้านจำลอง การเล่นในมุมช่างไม้ การเล่นกับอุปกรณ์กีฬา การเล่นเกมการละเล่น ฯลฯ การพัฒนาด้านการเคลื่อนไหวของร่างกาย เป็นการพัฒนาโครงสร้างทั้งระบบของร่างกายที่ใช้ในการควบคุมสั่งการตัวเอง และการรับข้อมูลจากสิ่งแวดล้อม กระบวนการพัฒนาร่างกายและการเคลื่อนไหวของเด็กจำเป็นต้องได้รับการกระตุ้นอย่างเต็มที่ เพื่อให้ร่างกายทุกส่วนทั้งกล้ามเนื้อหัวใจและกล้ามเนื้อเล็กให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ กระบวนการเหล่านี้ต้องเน้นให้เด็กได้ใช้งานร่างกายให้ครบถ้วน และพัฒนาจนมีสมรรถนะดีเต็มตามศักยภาพของเด็ก นอกจากนี้การที่เด็กได้เล่น ไม่ว่าจะเป็นการหมุนตัว กระโดด คลาน กลิ้ง วิ่ง ไต่ ฯลฯ จะช่วยพัฒนาความสามารถในการรับรู้ระยะมิติ มีการพัฒนาสมองให้สมดุลเป็นปกติ สิ่งที่เด็กเล่น เช่น การควบคุมท่าทางการเดิน การวิ่งแข่ง การเล่นเกมการละเล่น การเดินบนกระดานแผ่นเดียว ล้วนเป็นการทำซ้ำ ๆ ดัดแปลงท่าทางที่ไม่สมบูรณ์เพื่อสร้างสมองให้พร้อมสำหรับการใช้งานในวัยถัดไป

6. กิจกรรมเกมการศึกษา เป็นเกมการเล่นที่ช่วยพัฒนาสติปัญญา มีกฎเกณฑ์กติกาง่าย ๆ เด็กสามารถเล่นคนเดียว หรือเล่นเป็นกลุ่มก็ได้ ช่วยให้เด็กรู้จักสังเกต คิดหาเหตุผล และเกิดความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสี รูปร่าง จำนวน ประเภท และความสัมพันธ์เกี่ยวกับพื้นที่/ระยะ เกมการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับเด็กปฐมวัย เช่น เกมจับคู่ เกมแยกประเภท จัดหมวดหมู่ เรียงลำดับ โดมิโน ฯลฯ การให้เด็กเล่นเกมการศึกษาคือเป็นกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาสมองด้านการคิด เมื่อเซลล์สมอง ถูกกระตุ้นด้วยสัญญาณต่าง ๆ เกิดเป็นข้อมูลจำนวนมาก การคิดจะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลเหล่านั้นซึ่งจะกลายเป็นข้อมูลใหม่อีกชั้นหนึ่งซึ่งซับซ้อนขึ้น การที่เด็กเล่นเกมการศึกษาจึงเป็นการกระตุ้นให้สมองได้จัดความสัมพันธ์ของข้อมูลที่มีอยู่เดิม ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของข้อมูลแบบใหม่ เมื่อเกิดซ้ำ ๆ กัน ก็จะเกิดความคงตัวในวงจรแห่งของเซลล์สมองนั่นเอง

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าการจัดกิจกรรมหลัก 6 กิจกรรม เป็นกิจกรรมที่ครอบคลุมการพัฒนากล้ามเนื้อใหญ่ พัฒนากล้ามเนื้อเล็ก พัฒนาร่างกาย จิตใจ และปลูกฝังคุณธรรม พัฒนาสังคมนิสัย พัฒนาการคิด พัฒนาภาษา และส่งเสริมจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก

เป็นการจัดประสบการณ์แบบบูรณาการที่สอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย และหลักการทำงานของสมองอย่างชัดเจน แม้ว่าจะเป็นแนวทางการจัดประสบการณ์ที่มีมานานมากแล้วก็ตาม หากครูจัดได้ถูกต้อง และครบถ้วนอย่างสม่ำเสมอจะนำไปสู่การทำให้เด็กกระตือรือร้นใฝ่รู้ใฝ่เรียน และเกิดแรงจูงใจในการเรียน เด็กได้รับการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ครบทุกด้าน ช่วยเกิดการพัฒนาแบบองค์รวม ทั้งสาระการเรียนรู้ ทักษะ และประสบการณ์สำคัญ ช่วยเพิ่มพูนความสามารถในการจำ การคิด และการแก้ปัญหา และช่วยให้เด็กมีเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้ รวมทั้งคุณธรรมและจริยธรรมควบคู่กันไป เด็กจะสามารถสร้างความรู้ด้วยตนเองโดยความรู้ นั้นเป็นความรู้ที่คงทนไม่เปลี่ยนแปลงไปโดยง่าย

การออกแบบแผนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัย

การจัดประสบการณ์ให้เด็กได้พัฒนาครบทุกด้าน บรรลุจุดมุ่งหมายตามหลักสูตรนั้น ครูจำเป็นต้องวางแผนการจัดประสบการณ์ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมร่วมกับเด็กได้อย่างเหมาะสม และบรรลุผลตามจุดหมายที่กำหนด การเขียนแผนการจัดประสบการณ์ที่สามารถนำไปใช้ได้จริงและเกิดประโยชน์กับเด็กปฐมวัยอย่างเต็มที่ ครูจะต้องสามารถตอบคำถามพื้นฐานต่อไปนี้

1. วางแผนการจัดประสบการณ์สำหรับใคร ครูต้องรู้จักเด็กที่ตนเองรับผิดชอบ รู้พัฒนาการตามวัย ความสนใจ ความถนัด ความสามารถ รวมทั้งรู้ว่าควรปรับปรุงและพัฒนาเด็กคนใด ในเรื่องใดบ้าง
2. ต้องการให้เด็กเรียนรู้อะไร ครูต้องรู้จุดหมายของการจัดประสบการณ์ ครูจึงควรศึกษาก่อนว่าทักษะ สาระการเรียนรู้ หรือประสบการณ์สำคัญใดที่จะจัดให้กับเด็ก แล้วจึงวางแผนการจัดกิจกรรมต่อไป
3. เด็กจะเรียนรู้เรื่องที่ต้องการให้เรียนรู้ได้ดีที่สุดได้อย่างไร ครูต้องรู้จักคิดหาวิธีสอน และสื่อ เพื่อช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ได้อย่างเต็มศักยภาพ
4. รู้ได้อย่างไรว่าเด็กเกิดการเรียนรู้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด ครูต้องรู้วิธีประเมินผล สร้างและใช้เครื่องมือประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยที่เหมาะสม

เมื่อตอบคำถามดังกล่าวข้างต้นแล้ว ครูสามารถนำคำตอบมาใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบการจัดประสบการณ์ ครูควรรวบรวมวัสดุอุปกรณ์และแหล่งความรู้ต่างๆ เพื่อเขียนแผนการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการจัดกิจกรรมหลักทั้ง 6 กิจกรรม ทั้งนี้ ครูอาจกำหนดกิจกรรมแต่ละหน่วยการเรียนรู้ไว้อย่างกว้างๆก่อนแล้วจึงเขียนแผนการจัดประสบการณ์ที่มีรายละเอียดที่ครอบคลุมจุดประสงค์ สาระการเรียนรู้ กิจกรรมสื่อและการประเมินผล

สิ่งสำคัญที่ครูควรคำนึงถึงในการเขียนแผนการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยไม่ใช่รูปแบบการเขียนแผนการจัดประสบการณ์ เช่น การเขียนแบบตาราง แบบกิ่งตาราง หรือแบบความเรียง แต่ควรคำนึงถึงการออกแบบกิจกรรมตามหลักการทำงานของสมอง การจัดการจัดการเรียนรู้แบบลงมือกระทำ และแนวทางการจัดประสบการณ์แบบบูรณาการดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ไม่ควรให้ความสำคัญกับการเขียนแผนการจัดประสบการณ์มากเกินไปจนเกินกว่าการจัดประสบการณ์จริงสำหรับเด็ก แต่ก็ไม่ควรปล่อยให้แผนการจัดประสบการณ์เป็นสิ่งที่ถูกละเลย เพราะแผนการจัดประสบการณ์ที่ดี ย่อมนำไปสู่การสอนที่ดี และดีกว่าการจัดประสบการณ์โดยไม่ได้ออกแบบไว้ล่วงหน้าอย่างแน่นอน

เมื่อนำแผนการจัดประสบการณ์ไปใช้ในการจัดกิจกรรมประจำวันให้แก่เด็กปฐมวัย ครูควรให้ความสำคัญกับการสอนที่มีการการออกแบบการสอนไว้ล่วงหน้า พอๆ กับประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในสภาพจริงโดยไม่ได้คาดการณ์ไว้ หลังจากจัดประสบการณ์แล้วควรทำบันทึกหลังสอน โดยประเด็นที่ควรบันทึก ได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ของเด็กตามจุดประสงค์ของการจัดประสบการณ์ การตอบสนองของผู้เรียนต่อการจัดประสบการณ์ ข้อสังเกตเกี่ยวกับสื่อ การออกแบบการจัดประสบการณ์ และลักษณะการเรียนรู้ของเด็ก แล้วนำผลที่บันทึกนี้มาใช้ในการปรับแผนการจัดประสบการณ์ในวันต่อ ๆ ไปให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

บทบาทครูปฐมวัยในการจัดการเรียนรู้

บทบาทครูในการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญที่พิจารณาจากกระบวนการสอนไว้ 3 ประการคือ 1) บทบาทในการเตรียมการสอน ได้แก่ การเตรียมสาระการเรียนรู้ การจัดหาแหล่งเรียนรู้และการวางแผนการสอน 2) บทบาทในการสอน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างบรรยากาศ การจัดสภาพแวดล้อม การกระตุ้นเร้าผู้เรียน การอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ และการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามที่ได้ออกแบบไว้ 3) บทบาทในการประเมินผลการเรียนรู้ที่ออกแบบไว้ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

จากแนวคิดในการจัดการเรียนรู้ดังกล่าว สามารถนำมาสู่การจัดการเรียนรู้ในระดับปฐมวัยศึกษาที่มีองค์ประกอบ 3 ประการดังนี้

- 1) การเตรียมผู้สอนให้พร้อม
- 2) การวางแผนการเรียนรู้
- 3) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

รายละเอียดในแต่ละองค์ประกอบมีดังต่อไปนี้

1. การเตรียมผู้สอนให้พร้อม ซึ่งความหมายของการเตรียมผู้สอนให้พร้อม หมายถึงการที่ผู้สอนจะต้องมีความพร้อมในด้านความรู้ที่จะนำไปสู่การจัดประสบการณ์ให้กับผู้เรียน ทั้งนี้ องค์ประกอบด้านความพร้อมที่เกี่ยวข้องกับความรู้มีดังนี้

1.1 การมีความพร้อมด้านความรู้ที่ตรงตามหลักสูตรกำหนด ทั้งนี้ผู้สอนจะต้องวิเคราะห์จากหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. 2546 ที่กำหนดสาระที่ควรเรียนรู้ไว้ 4 เรื่องด้วยกันคือ เรื่องราวเกี่ยวกับตัวเด็ก เรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลและสถานที่แวดล้อมเด็ก ธรรมชาติรอบตัว และสิ่งต่าง ๆ รอบตัว จากนั้นจึงหาความรู้ในเรื่องดังกล่าวในขอบเขตที่จะนำมาสู่การสร้างกรอบความรู้ที่พอเหมาะและพอเพียงกับผู้เรียน

1.2 การกำหนดความรู้ ทั้งนี้ผู้สอนจะนำหัวข้อเนื้อหาที่ได้จากการวิเคราะห์หลักสูตร มากำหนดขอบเขตของเนื้อหาสาระที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงความยากง่ายของเนื้อหาสาระ ความพอเพียงกับความสามารถที่จะเรียนรู้ในแต่ละวัย และความสอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียน

1.3 การศึกษาความรู้ที่มีความถูกต้อง สมบูรณ์ การกลั่นกรองสาระให้มีความเหมาะสมกับธรรมชาติในการเรียนรู้ของผู้เรียน และศึกษาถึงธรรมชาติ ลักษณะของสาระความรู้ นั้น ๆ เพื่อเข้าใจถึงคุณค่าของความรู้ที่จะก่อให้เกิดเป็นความรู้ที่มีความหมายต่อผู้เรียน

1.4 จัดลำดับความรู้จากง่ายไปหายาก ทำความเข้าใจและจัดความรู้ที่ซับซ้อนให้มี

ความง่ายเหมาะกับการทำความเข้าใจ และเชื่อมโยงความรู้ไปสู่สาระที่มีอยู่ในสภาพชีวิตจริงที่ ผู้เรียน ประสบ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ในแง่ของการนำความรู้ไปใช้

1.5 มีความรู้ที่พร้อมที่จะให้คำอธิบาย คำแนะนำ หรือให้คำปรึกษา ให้ความรู้ที่ชัดเจนตรงไปตรงมา และเป็นความรู้ที่ถูกต้องสมบูรณ์

1.6 การเตรียมแหล่งความรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้ใช้ประกอบการเรียนรู้ ทั้งจากการปฏิบัติการทดลอง การสืบเสาะ การสืบค้น ซึ่งแหล่งความรู้จะต้องเป็นแหล่งความรู้ที่ใช้ประกอบกิจกรรมการเรียนรู้ในแบบแผนต่าง ๆ ที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกันกับลักษณะของความรู้ ลักษณะของกิจกรรม และธรรมชาติของผู้เรียน แหล่งความรู้ที่จัดเตรียมหรือจัดหา ได้แก่ แหล่งความรู้ประเภทสื่อการเรียนรู้ วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะใช้ประกอบกิจกรรมหรือการปฏิบัติการ หรือการทดลอง แหล่งความรู้ประเภทห้องสนับสนุนกิจกรรม เช่น ห้องสมุด ห้องปฏิบัติการ ห้องสืบค้น รวมทั้งแหล่งความรู้ในชุมชน แหล่งความรู้ประเภทบุคคล ได้แก่ วิทยากร ผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ ทั้งนี้จะต้องมีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งความรู้เหล่านี้และจัดเก็บไว้อย่างเป็นระบบเพื่อการนำมาใช้ และขณะเดียวกันจะต้องมีการกลั่นกรองจัดนำเสนอแหล่งความรู้ให้มีความเหมาะสมกับธรรมชาติของผู้เรียนด้วย

1.7 การเข้าใจผู้เรียน ได้แก่ การทำความเข้าใจถึงลักษณะธรรมชาติของผู้เรียนระดับปฐมวัยศึกษา เกี่ยวกับธรรมชาติของการเรียนรู้ประจำวัย และคุณลักษณะตามวัยของผู้เรียน ทั้งนี้เพื่อนำมาสู่การจัดสาระความรู้ที่พอเหมาะกับผู้เรียน

1.8 การพัฒนาความรู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอให้มีความพอเหมาะ ความเป็นปัจจุบัน และนำมาใช้พัฒนาความรู้เดิมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

2. การวางแผนการเรียนรู้ เป็นการกำหนดวิธีการจัดประสบการณ์ที่จะนำผู้เรียนไปสู่จุดประสงค์การเรียนรู้ โดยใช้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการเรียนรู้ของผู้เรียน ความสามารถและคุณลักษณะตามวัยของผู้เรียน วิธีการจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมกับธรรมชาติผู้เรียน ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น สำหรับการวางแผนการเรียนรู้ นั้น จะเกี่ยวเนื่องกับกระบวนการจัดประสบการณ์ใน 4 เรื่องดังนี้

2.1 การกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ เป็นการคาดหวังของกระบวนการจัดประสบการณ์ที่ต้องการให้ผู้เรียนพัฒนาไปสู่เป้าหมายของการจัดการเรียนรู้ในแต่ละครั้งว่าต้องการพัฒนาผู้เรียนไปในลักษณะใด ทั้งนี้การกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้จะเกี่ยวข้องกับจุดมุ่งหมายทางการศึกษาใน 3 ลักษณะคือ จุดมุ่งหมายทางด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย ขณะเดียวกันการกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้จะต้องคำนึงถึงประสบการณ์สำคัญว่า ในการจัดประสบการณ์ครั้งนี้ต้องการให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์สำคัญอย่างไรบ้าง การกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้จะช่วยเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การกำหนดวิธีการจัดประสบการณ์ที่สอดคล้องกันต่อไป

2.2 การกำหนดสาระการเรียนรู้ เป็นการนำความรู้ที่ได้กลั่นกรองและกำหนดขอบเขตที่เหมาะสมกับผู้เรียนมากำหนดไว้ ทั้งนี้ต้องเป็นสาระที่มีความหมายต่อผู้เรียน เชื่อมโยงกับชีวิตจริง มีความยากง่ายที่เหมาะสมกับวัย และสามารถนำไปสู่การให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้จากการสร้างความรู้ด้วยตนเอง ด้วยวิธีการที่เหมาะสม

2.3 การกำหนดวิธีการจัดประสบการณ์ เป็นการจัดประสบการณ์ที่ยึดหลักการเรียนรู้จากการกระทำ ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ ได้เคลื่อนไหว สำรวจ สังเกต สืบค้น ทดลอง และเรียนรู้ร่วมกับกลุ่ม การกำหนดวิธีการจัดประสบการณ์นี้ จะต้องสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้

2.4 กำหนดวิธีการประเมินผล เป็นการประเมินผู้เรียนว่ามีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปสู่จุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้หรือไม่ ซึ่งจะต้องมีการกำหนดวิธีการและเครื่องมือประเมินผล การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน โดยนำจุดประสงค์การเรียนรู้มาเป็นหลัก และกำหนดการประเมินผลตามจุดประสงค์นั้น ทั้งนี้จะต้องเป็นการประเมินผลที่ครอบคลุมทั้งด้านกระบวนการและผลงาน มีการออกแบบเครื่องมือการประเมินผลที่เหมาะสมและใช้ประเมินได้ตรงกับสิ่งที่ต้องการ

3. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นการออกแบบกิจกรรมสำหรับผู้เรียน โดยยึดหลักการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ และรับรู้ผ่านอวัยวะสัมผัส ทั้งนี้ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้จะต้องพิจารณาจากจุดประสงค์การเรียนรู้ว่าต้องการให้ผู้เรียนพัฒนาในเรื่องใด ต้องการให้ได้รับประสบการณ์สำคัญด้านใด สารการเรียนรู้ที่กำหนดไว้นั้นมีธรรมชาติของความรู้ในลักษณะใด จากนั้นจึงเลือกแบบกิจกรรมที่เหมาะสม ดังตารางต่อไปนี้

เมื่อออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้โดยเลือกรูปแบบ หรือวิธีการที่ตรงกับทักษะ หรือพฤติกรรม การเรียนรู้ที่ต้องการจึงเข้าสู่การจัดกระบวนการเรียนรู้ ตามที่คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้ของกระทรวงศึกษาธิการ (2543) ได้เสนอวิธีไว้ดังต่อไปนี้

1. การสำรวจความต้องการ เป็นการศึกษาถึงความต้องการและความสนใจที่จะเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ โดยการซักถาม หรือการจัดสถานการณ์ให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและสรุปเป็นความต้องการที่จะเรียนรู้ร่วมกัน จากนั้นจึงสำรวจความรู้หรือประสบการณ์เดิมของผู้เรียนที่มีต่อเรื่องเหล่านั้น การสำรวจพื้นฐานของผู้เรียน ทำให้เกิดการกำหนดถึงประเด็น หัวข้อเรื่องต่าง ๆ ที่ผู้เรียนแต่ละคนมีความต้องการที่จะรู้คำตอบ ซึ่งจะเป็นแนวทางของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต่อไป

2. การเตรียมการ เมื่อได้เรื่องและหัวข้อเรื่องแล้ว ครูกับเด็กร่วมกันเตรียมการ โดยเริ่มจากครูต้องศึกษาถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงของเรื่องกับสารการเรียนรู้ในหลักสูตร การกำหนดประสบการณ์สำคัญที่ต้องการให้ผู้เรียนได้รับ และการกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ นำเรื่องที่ ผู้เรียนต้องการเรียน บูรณาการสารความรู้เชื่อมโยงเข้าด้วยกัน โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ และครูร่วมแสดงความคิดเห็นออกแบบกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติและเรียนรู้จากประสบการณ์ พร้อมทั้งจัดเตรียมแหล่งความรู้ สื่ออุปกรณ์ ที่สอดคล้องกับกิจกรรมที่ออกแบบร่วมกันไว้

3. การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ตามที่ออกแบบไว้ตามขั้นตอนดังนี้

3.1 นำเข้าสู่บทเรียน เป็นการกระตุ้นความสนใจของผู้เรียนต่อเรื่องที่เรียน ผู้สอนควรใช้คำถาม กิจกรรม หรือสถานการณ์ที่กระตุ้น หรือท้าทายให้ผู้เรียนเกิดความสงสัยอยากรู้ในประเด็นต่าง ๆ ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการตั้งปัญหา และตอบคำถามจากประสบการณ์หรือการคาดคะเน

3.2 ขั้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ดำเนินการตามกิจกรรมที่ได้เตรียมการไว้ ทั้งนี้ ผู้เรียนจะต้องมีส่วนร่วมเสนอกิจกรรมและลงมือปฏิบัติทุกขั้นตอนของกิจกรรม มีการปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มและสมาชิกระหว่างกลุ่ม ครูจะคอยให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษาและอำนวยความสะดวก

คอยสนับสนุนและสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีความสุข ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และสร้างความรู้ด้วยตนเองเกิดการพัฒนาทั้งปัญญาวิชาการและปัญญาทางอารมณ์ควบคู่กันไป

3.3 ขั้นวิเคราะห์ อภิปรายผล เป็นการสรุปผลจากการทำกิจกรรม โดยครูจะร่วมกับผู้เรียนอภิปรายถึงผลงานหรือประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้ค้นพบจากกิจกรรม และครูจะสนับสนุนเพื่อให้ข้อมูลที่ได้นั้นชัดเจนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนมีความมั่นใจต่อความรู้ และวิธีการแสวงหาความรู้ เกิดเป็นแนวทางที่จะใช้ในการแสวงหาความรู้ต่อไป

4. การประเมินผล เป็นการประเมินผลเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ ว่าเป็นไปตามจุดประสงค์การเรียนรู้หรือไม่ ตามวิธีการและเครื่องมือที่ได้ออกแบบไว้ การประเมินผลนี้ต้องครอบคลุมทั้งด้านความรู้ทักษะการแสดงออกและความรู้สึกของผู้เรียนและต้องประเมินถึงกระบวนการที่ผู้เรียนได้ใช้ในการสร้างความรู้ รวมทั้งผลการเรียนรู้ ทั้งนี้การประเมินจะประเมินทั้งในขณะที่กำลังดำเนินกิจกรรมและประเมินหลังกิจกรรม

5. การสรุปและนำไปประยุกต์ใช้ หลังจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ผู้เรียนจะเกิดประสบการณ์และรวบรวมเป็นความรู้ที่ได้สร้างขึ้นด้วยตนเอง ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ เกิดเป็นข้อสรุปจากสาระที่ได้เรียนรู้ ครูจะแนะนำให้ผู้เรียนได้แสดงออกถึงผลการเรียนรู้ โดยการสะท้อนความคิด การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มเพื่อน การแสดงผลงานในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดการแสดง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม รวมทั้งการแสดงแนวทางในการนำไปใช้ประโยชน์ที่เชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิตประจำวันในลักษณะต่างๆและการแสวงหาความรู้ต่อไป

สรุปได้ว่า บทบาทครูในด้านการจัดการเรียนรู้ดังกล่าวจึงเป็นลักษณะที่สอดคล้องกับแนวทางการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ คือการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ และได้สร้างความรู้ด้วยตนเองในขณะปฏิบัติกิจกรรม โดยมีครูเป็นผู้ช่วยเหลือและอำนวยความสะดวก รวมทั้งการให้เวลาสำหรับผู้เรียนที่จะเรียนรู้ด้วยวิธีที่เหมาะสมกับตนเอง ซึ่งในที่สุดผู้เรียนจะได้คำตอบหรือแก้ปัญหาด้วยตนเองเกิดเป็นความรู้ที่มีความหมายและนำไปใช้ประโยชน์ได้

2. แนวคิดเกี่ยวกับคู่มือ

2.1 ความหมายของคู่มือ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้นิยามความหมาย "คู่มือ" หมายถึง สมุดหรือหนังสือที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ต้องการรู้เพื่อใช้ประกอบตำรา เพื่ออำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการศึกษาหรือการปฏิบัติเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเพื่อแนะนำวิธีใช้อุปกรณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง

คู่มือ จัดเป็นหนังสืออ้างอิงประเภทหนึ่ง ที่รวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริง เฉพาะเรื่อง เพื่อใช้เป็นคู่มือตอบคำถามในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้อย่างรวดเร็ว หรือเพื่อใช้เป็นคู่มือในการศึกษาและปฏิบัติงานหนึ่งๆ ทั้งนี้คู่มือมักจะมีการเรียบเรียงเนื้อหาอย่างเป็นระบบเพื่อความสะดวกในการเข้าถึงข้อมูลแก่ผู้ใช้

กรมวิชาการ (2541) ให้ความหมายว่า คู่มือ คือ เอกสารแนะนำวิธีการปฏิบัติงานในกิจกรรมหรืออุปกรณ์เฉพาะอย่าง เช่น คู่มือการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้การสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (จะมีลักษณะใกล้เคียงกับแผนการสอน) คู่มือการใช้อุปกรณ์ทดลองเรื่องการสังเคราะห์แสง เป็นคู่มือที่สร้างคู่กับนวัตกรรมประเภทต่าง ๆ

สุโขทัยธรรมมาธิราช (2528) ให้ความหมาย คู่มือ (Handbook หรือ Manual) หมายถึง เอกสารที่รวบรวมเนื้อหาทั้งทฤษฎี และแบบฝึกปฏิบัติ เพื่อใช้ประกอบหรืออำนวยความสะดวก เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยมีรายละเอียดแนะนำวิธีการปฏิบัติในกิจกรรม เป็นการให้ คำอธิบายและเฉลยปัญหา หรือข้อสงสัย เพื่อให้ได้ความรู้และคำตอบอย่างรวดเร็วด้วยตนเอง นิยม จัดทำเป็นรูปเล่ม ทำให้สามารถให้รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ได้มากขึ้น และมักจะมีภาพประกอบ เพื่อดึงดูดความสนใจและเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

จากความหมายของ คู่มือ ที่กล่าวมาข้างต้น อาจสรุปได้ว่า คู่มือ หมายถึง เอกสาร สิ่งพิมพ์ หรือหนังสือที่แต่งขึ้น เพื่อต้องการให้ผู้ศึกษาเกิดความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ

2.2 แนวทางการพัฒนาคู่มือ

การพัฒนาคู่มือ หมายถึง กระบวนการหรือขั้นตอนในการจัดทำเอกสาร สิ่งพิมพ์ หรือหนังสือ ที่แต่งขึ้นให้มีคุณภาพ เหมาะสมและตรงกับความต้องการของผู้ศึกษาโดยคำนึงถึงลักษณะของคู่มือที่สำคัญ เพื่อให้ผู้ศึกษาเกิดความรู้ความเข้าใจง่ายขึ้น

ในการพัฒนาคู่มือ ได้มีนักการศึกษาให้แนวคิดและขั้นตอนการพัฒนาคู่มือไว้ดังนี้

ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ และมาเรียม นิลพันธุ์ (2542) กล่าวว่า ในการจัดทำคู่มือจะต้องคำนึงถึงว่า คู่มือที่สร้างขึ้นมานั้น มีความจำเป็นอย่างไร โดยคู่มือเป็นแหล่งของความรู้ของผู้ที่ศึกษาและที่สำคัญ คู่มือจะเป็นตัวช่วยให้มีความเข้าใจได้มากยิ่งขึ้น และสามารถนำไปปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้อง ในการ เขียนคู่มือไม่จำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญเท่านั้นที่สร้างขึ้น และผู้ใช้คู่มือก็ไม่จำเป็นต้องมีความ เชี่ยวชาญเช่นกัน เพราะหากเป็นผู้เชี่ยวชาญแล้วคู่มือก็จะเป็นไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป ทั้งนี้ผู้เชี่ยวชาญ จะมีส่วนช่วยอย่างมากในการให้คำแนะนำต่าง ๆ เช่น แกไขการยกตัวอย่าง เป็นต้น ซึ่งได้มีการกำหนด ขั้นตอนการพัฒนาคู่มือไว้ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวางแผนร่างคู่มือ

1.1 จุดมุ่งหมายของคู่มือคืออะไร นั่นคือต้องการให้ผู้ใช้นำไปใช้อย่างไร ใช้เพื่ออะไร หรือใช้เมื่อไร เช่น ใช้คู่มือในการแก้ปัญหา ใช้คู่มือกำกับการปฏิบัติ หรือใช้ก่อนการปฏิบัติงาน เป็นต้น

1.2 ใครเป็นผู้ใช้คู่มือเหล่านี้ ถ้ากำหนดผู้ใช้คู่มือ เราจะทราบถึงความต้องการ เฉพาะบางประการของผู้ใช้ทันที พยายามสร้างคู่มือที่มีผู้ใช้ประเภทเดียวกันเท่านั้น เป็นการยากที่จะ ทำคู่มือสำหรับผู้ใช้หลายประเภท เพราะผู้ใช้อาจมีระดับการศึกษาที่ต่างกัน ดังนั้น ความต้องการใน แต่ละระดับจึงแตกต่างกัน เป็นการยากที่จะทำคู่มือให้สามารถครอบคลุมความต้องการทั้งหมดใน แต่ละระดับได้ การสร้างคู่มือที่มีผู้ใช้ประเภทเดียวจะทำให้คู่มือนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น

1.3 การสอบถามผู้ใช้งาน พวกเขาต้องการคู่มือแบบไหน เช่น ไม่ต้องการเนื้อหา มาก หรือต้องการรูปภาพประกอบ การสร้างพยายามสร้างให้ตรงกับความต้องการของผู้ใช้มากที่สุด

1.4 คู่มือนี้จะใช้ที่ไหน

1.5 คู่มือนี้จะใช้อย่างไร เช่น ถ้าผู้ใช้ต้องการใช้เพื่อประกอบขั้นตอนในการปฏิบัติ ผู้สร้าง คู่มือจึงควรมีร่างขั้นตอนการทำงานประกอบ

1.6 การนำข้อมูลมาใช้ในคู่มือ ต้องทำอะไรจึงจะสามารถชี้ชัดถึงสิ่งที่ต้องการให้ผู้ปฏิบัติ และพิจารณาความถนัด ทักษะ และความรู้ที่ผู้ต้องการในการปฏิบัติได้

1.7 กำหนดขอบเขตการปฏิบัติงานอย่างไร ผู้ใช้จึงรู้ว่าต้องทำอะไรบ้าง

1.8 การกำหนดข้อมูลในแต่ละขั้นตอน กำหนดอย่างไร

1.9 การลำดับเนื้อหาในการเขียน ลำดับอย่างไร

2. การเตรียมข้อมูลในการพัฒนาคู่มือ

2.1 การเขียนหัวข้อใหญ่ และหัวข้อย่อย

2.2 จัดลำดับหัวข้อเหล่านั้น

2.3 วางแผนการนำข้อมูลใส่ในแต่ละหัวข้อ

2.4 เริ่มต้นเขียนเนื้อหา โดยการใช้ง่าย ๆ และสั้น ๆ อธิบายความหมาย ศัพท์เฉพาะ มีการยกตัวอย่าง มีความต่อเนื่องของลำดับเนื้อหา เป็นต้น

2.5 วางแผนการสาธิตตัวอย่าง

3. การทดสอบคู่มือ ทดสอบในเรื่องต่อไปนี้

3.1 เนื้อหาคู่มือ

3.2 รูปแบบ

3.3 ผลกระทบ

ในการทดสอบนั้นเราควรกำหนดผู้ทำการทดสอบและวิธีการทดสอบ หลังจากนั้นนำคู่มือไปตรวจสอบ และนำผลที่ได้มาทำการแก้ไข

ยุพเรศ วัชยาณิม (2540) เสนอแนวทางการพัฒนาคู่มือ ไว้ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย จากเอกสาร ตำรา หลักสูตร งานวิจัยต่าง ๆ เพื่อวิเคราะห์เนื้อหา และรูปแบบของคู่มือ

2. วิเคราะห์ลักษณะของผู้ใช้คู่มือ

3. กำหนดวัตถุประสงค์ ขอบข่ายเนื้อหา ความคิรวบยอด ของคู่มือ

4. สํารวจรายละเอียดและกำหนดจุดประสงค์ในการให้ความรู้ ของคู่มือ

5. เขียนเนื้อหาของคู่มือตามวัตถุประสงค์และขอบข่ายเนื้อหากว้าง ๆ ของคู่มือ

6. ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเหมาะสมของเนื้อหา

7. ออกแบบรูปเล่ม ภาพประกอบ จัดพิมพ์ ทดลองใช้ตามกระบวนการพัฒนาคุณภาพคู่มือ

8. แก้ไข ปรับปรุงนำไปใช้กับกลุ่มทดลองเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูล

อาทิตยา โล่พัฒนานนท์ (2535) กล่าวถึง หลักการพื้นฐานในการออกแบบหนังสือคู่มือ ดังนี้

1. ความสมดุล (Balance) ควรให้น้ำหนักในการจัดวางรูปแบบขอบเขตของเนื้อหาและภาพประกอบในแต่ละหน้าให้ได้ส่วนที่เหมาะสม

2. การลำดับ (Sequence) เป็นหนทางที่จะนำผู้อ่านไปสู่ความสนใจ โดยอาศัยหลักว่าผู้อ่านจะเริ่มอ่านจากมุมซ้ายบน และไล่สายตาจากหนังสือออกทางมุมขวาล่าง จากภาพใหญ่ไปสู่ภาพเล็ก จากภาพสีไปสู่ภาพขาวดำ จากหัวข้อไปสู่เนื้อเรื่อง

3. ความต่าง (Contrast) ทำให้สะดุดตา ซึ่งช่วยให้ผู้อ่านมีใจจดจ่อและสนใจยิ่งขึ้น

ความต่างที่ใช้กันโดยทั่วไปนั้น มักจะใช้ในเรื่องของความไม่เหมือนกันของขนาดรูปภาพ สี และ รูปทรง

4. ความเรียบง่าย (Simplicity) เป็นสิ่งสำคัญในการออกแบบหนังสือคู่มือ ดังนั้น ในแต่ละหน้าจึงไม่ควรให้มีเนื้อหาและภาพประกอบจนแน่นขนัดหรือเติมแต่งสิ่งอื่น ลงไปจนดูยุ่งเหยิง

5. สัดส่วน (Proportion) เป็นการพิจารณาใช้เนื้อที่หน้ากระดาษ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเห็นว่า อัตราส่วนที่ใช้ควรจะเป็น 3 ต่อ 5 หรือ 3 ต่อ 4 จะทำให้น่าดูและเหมาะสมที่สุด

6. ความเป็นเอกภาพ (Unity) ความเป็นเอกภาพที่ดี คือ แต่ละส่วนจะต้องสมบูรณ์ และเป็นไปด้วยกันได้กับภาพรวมทั้งหมด เช่น การใช้ตัวพิมพ์ กระดาษ และสี เป็นต้น

2.3 ลักษณะของคู่มือที่ดี

ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ และมาเรียม นิลพันธุ์ (2542) กล่าวถึงองค์ประกอบของคู่มือว่ามี 2 ส่วน คือ 1) คำชี้แจงการใช้คู่มือ ประกอบด้วย วัตถุประสงค์ ขอบข่ายเนื้อหา และคำแนะนำการศึกษา คู่มือ 2) เนื้อหาซึ่งการหาประสิทธิภาพของคู่มือ กระทำด้วยวิธีการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item Objective Congruence : IOC) ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) ความเหมาะสมของส่วนประกอบคู่มือ การใช้ภาษาในการสื่อความหมาย โดยให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 - 5 คน (Subject matter specialists) เป็นผู้ประเมิน

ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ และมาเรียม นิลพันธุ์ (2542) อธิบายถึงการพัฒนาคู่มือขึ้นมาว่า จำเป็นต้องคำนึงถึงลักษณะของคู่มือเป็นสำคัญ เพราะผู้ใช้หรือศึกษาคู่มือนั้นจะให้ความสนใจหรือไม่ ก็ต้องขึ้นอยู่กับลักษณะของคู่มือที่ตนเอง คู่มือที่ดีประกอบด้วย

1. ด้านเนื้อหา

1.1 เนื้อหาสาระหรือรายละเอียดในคู่มือควรตรงกับเรื่องที่ศึกษา และไม่ยากจนเกินไป จนทำให้ไม่มีผู้สนใจที่จะหยิบอ่าน

1.2 การนำเสนอเนื้อหาควรให้เหมาะสมกับพื้นฐานความรู้ของผู้ที่จะศึกษา

1.3 ข้อมูลที่มีในคู่มือ ผู้อ่านสามารถประยุกต์ใช้ได้

1.4 เนื้อหาควรเหมาะสมที่จะนำไปอ้างอิงได้

1.5 ควรมีกรณีตัวอย่างประกอบในบางเรื่อง เพื่อจะได้ทำความเข้าใจง่าย

1.6 ควรมีการปรับปรุงเนื้อหาของคู่มือให้ทันสมัยเสมอ

2. ด้านรูปแบบ

2.1 ตัวอักษรที่ใช้ควรมีตัวโตและมีรูปแบบที่ชัดเจนอ่านง่ายเหมาะกับผู้ใช้คู่มือ

2.2 ควรมีภาพหรือตัวอย่างประกอบเนื้อหา

2.3 ลักษณะการจัดรูปแบบควรทำให้น่าสนใจ

2.4 การใช้ภาษาควรเข้าใจง่าย เหมาะสมกับผู้ใช้คู่มือ

2.5 ระบบการนำเสนอควรเป็นระบบจากง่ายไปยากหรือเป็นเรื่อง ๆ ให้ชัดเจน

3. ด้านการนำไปใช้

3.1 ควรระบุขั้นตอนวิธีการใช้ให้ชัดเจน

3.2 มีแผนภูมิ ตาราง ตัวอย่างประกอบให้สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

- 3.3 มีข้อมูลเพื่อสามารถใช้ และ ประสานงานต่าง ๆ ได้สะดวกรวดเร็ว
- 3.4 บอกข้อควรปฏิบัติให้เข้าใจง่าย
- 4. ด้านความเที่ยงตรงในการใช้งานผู้เชี่ยวชาญอ่านแล้วเห็นว่าเนื้อหาถูกต้องมีความเหมาะสม
- 5. ด้านความเชื่อมั่นในการใช้งาน
 - 5.1 ครูทุกคนศึกษาคู่มือแล้วปฏิบัติได้จริง
 - 5.2 ครูทุกคนอ่านคู่มือแล้วเข้าใจตรงกัน

สกุณา ยวงทอง (2542) กล่าวถึง กระบวนการผลิตเอกสาร มีดังนี้

1. การเขียนต้นฉบับ การเขียนต้นฉบับที่ดี ผู้เขียนจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่เขียน เป็นอย่างดี กำหนดแนวทางการเขียนอย่างมีหลักเกณฑ์ โดยการวางโครงเรื่องอย่างเป็นระบบ เลือกใช้วิธีการเขียนหรือภาษาให้เหมาะกับเนื้อหาสาระที่ต้องการนำเสนอ ซึ่งจะต้องมีการวิเคราะห์เรื่องราวที่จะนำมาเขียนให้ครบถ้วนสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ หรือจุดมุ่งหมายที่กำหนด สิ่งที่จะต้องพิจารณาในการวิเคราะห์เรื่อง ได้แก่

1.1 พิจารณาขอบเขตของเนื้อหาสาระ เพื่อกำหนดขอบเขตและประเด็นต่าง ๆ และพยายามกำหนดเนื้อหาให้อยู่ในขอบเขตจำกัด

1.2 พิจารณาวัตถุประสงค์ เพื่อจะได้กำหนดรูปแบบภาษา วิธีการเขียน และเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

1.3 ศึกษาค้นคว้าข้อมูลเบื้องต้น ก่อนที่จะเขียนโครงร่างได้ ผู้เขียนมีความจำเป็นต้องมีความรู้ ความคิดเกี่ยวกับเรื่องที่จะเขียนเสียก่อน ดังนั้น ผู้เขียนจึงจำเป็นต้องหาข้อมูลให้มากที่สุด

1.4 การจัดระเบียบความรู้และความคิด ในขั้นนี้ผู้เขียนจะต้องนำความรู้และความคิดที่ได้รวบรวมไว้มาจำแนกแยกแยะเป็นหมวดหมู่ โดยกำหนดประเด็นเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ตามประเด็นหลักของเรื่องก่อน

1.5 เขียนโครงเรื่อง การเขียนโครงเรื่องอาจเขียนได้ 2 แบบ คือ เขียนในรูปหัวข้อ ซึ่งเป็นการนำเอาประเด็นมาเขียนเป็นคำหรือวลีสั้นๆ และการเขียนในรูปประโยค ซึ่งเป็นการนำเอาประเด็นมาเขียนเป็นประโยคที่มีใจความสมบูรณ์

2. การตรวจแก้ไขต้นฉบับ จะต้องยึดถือรูปแบบของสื่อเป็นหลัก ในการพิจารณาต้องมีการตรวจสอบเนื้อหาให้ถูกต้องตามข้อเท็จจริง เหมาะสมกับผู้อ่าน สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการผลิต ลักษณะของภาษาจะต้องคงเส้นคงวา และเหมาะสมกับประเภทของสื่อ

3. การเตรียมต้นฉบับเพื่อการจัดพิมพ์จะต้องตรวจสอบจัดเตรียมต้นฉบับทั้งที่เป็นเนื้อความ และเป็นภาพ รวมทั้งต้องกำหนดรายละเอียดในการพิมพ์ให้เรียบร้อย

4. การจัดพิมพ์ เป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ แต่ละขั้นตอนของการพิมพ์จะมีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน และทุกขั้นตอนมีความสำคัญเท่ากันหมด สิ่งพิมพ์จะมีราคาแพงหรือถูกขึ้นอยู่กับทางเลือกใช้วัสดุและเทคนิคที่เหมาะสม

จากที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า คู่มือ คือ เอกสารแนะนำวิธีการปฏิบัติงานในกิจกรรมหรืออุปกรณ์เฉพาะอย่าง เช่น คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

ซึ่งในการจัดทำคู่มือจะต้องคำนึงถึงว่าคู่มือที่สร้างขึ้นมานั้น มีความจำเป็นอย่างไร โดยคู่มือเป็นแหล่งของความรู้ของผู้ที่ศึกษาและที่สำคัญคู่มือจะเป็นตัวช่วยให้มีความเข้าใจได้มากยิ่งขึ้น และสามารถนำไปปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้อง

3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

ชูศักดิ์ เทียงตรง (2518) กล่าวว่า การปกครองท้องถิ่นคือรากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย (Basic Democracy) เพราะการปกครองท้องถิ่นจะเป็นสถาบันฝึกสอนการเมืองการปกครองให้แก่ประชาชน ให้ประชาชนรู้สึกว่าคุณมีความเกี่ยวข้องกับส่วนได้ส่วนเสียในการปกครอง การบริหารท้องถิ่น เกิดความรับผิดชอบ และห่วงหาพันต่อประโยชน์อันพึงมีต่อท้องถิ่นที่ตนอยู่อาศัย อันจะนำมา ซึ่งความศรัทธาเลื่อมใสในระบอบการปกครองประชาธิปไตยในที่สุด โดยประชาชนจะมีโอกาสเลือกตั้งฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร การเลือกตั้งจะเป็นการฝึกฝน ให้ประชาชนใช้ดุลพินิจเลือกผู้แทนที่เหมาะสม สำหรับผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเข้าไปบริหารกิจการของท้องถิ่น นับได้ว่าเป็นผู้นำในท้องถิ่นจะได้ใช้ความรู้ความสามารถบริหารงานท้องถิ่น เกิดความคุ้นเคยมีความชำนาญในการใช้สิทธิและหน้าที่ของพลเมือง ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับชาติต่อไป

การปกครองท้องถิ่นสามารถสนองความต้องการของท้องถิ่นตรงเป้าหมาย และมีประสิทธิภาพ เนื่องจากท้องถิ่นมีความแตกต่างกันไม่ว่าทางสภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากร ประชาชน ความต้องการ และปัญหาย่อมต่างกันออกไป ผู้ที่ให้บริการหรือแก้ไขปัญหาให้ถูกต้อง และสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนก็ต้องเป็น ผู้ที่รู้ถึงปัญหาและความต้องการ ของประชาชนเป็นอย่างดี การบริหารงานจึงจะเป็นไปอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ไม่ต้องเสียเวลาเสนอเรื่องขออนุมัติไปยังส่วนเหนือขึ้นไป ท้องถิ่นจะบริหารงานให้เสร็จสิ้นลง ภายในท้องถิ่นนั่นเอง ไม่ต้องสิ้นเปลืองเวลาและค่าใช้จ่ายโดยไม่จำเป็น การปกครองท้องถิ่นสอดคล้องกับแนวความคิดในการพัฒนาชนบทแบบพึ่งตนเอง การปกครองท้องถิ่นโดยยึดหลักการกระจายอำนาจ ทำให้เกิดการพัฒนารูปแบบพึ่งตนเองทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม การดำเนินงานพัฒนาชนบท ที่ผ่านมายังมีอุปสรรคสำคัญประการหนึ่ง คือ การมีส่วนร่วมจากประชาชน ในท้องถิ่นอย่างเต็มที่ ซึ่งการพัฒนาชนบทที่สัมฤทธิ์ผลนั้น จะต้องมาจากการริเริ่มช่วยเหลือตนเอง ของท้องถิ่น ทำให้เกิดความร่วมมือกัน โดยอาศัยโครงสร้างความเป็นอิสระ ในการปกครองตนเอง ซึ่งต้องมาจากการกระจายอำนาจอย่างแท้จริง มิเช่นนั้นแล้ว การพัฒนาชนบทจะเป็นลักษณะ “หยิбыยืนยัดใส่ หรือกึ่งหยิбыยืนยัดใส่” เกิดความคาดหวัง ทุกปีจะมี “ลาภลอย” แทนที่จะเป็นผลดีต่อท้องถิ่นกลับสร้างลักษณะการพัฒนาแบบพึ่งพาไม่ยอมช่วยเหลือตนเอง อันเป็นผลทางลบต่อการพัฒนาพื้นฐานระบอบประชาธิปไตย (ลิขิต ธีรเวคิน, 2528 : 3-4) ดังนั้น การกระจายอำนาจจึงจะทำให้เกิดลักษณะการพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นหลักสำคัญ ของการพัฒนาชนบทอย่างยิ่ง

3.1 นโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาท้องถิ่น

การจัดการศึกษาขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น มีดังนี้ (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2549) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจัดตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะ (public service)

ให้แก่ประชาชนโดยเฉพาะการบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานที่มีความเกี่ยวข้องใกล้ชิดกับประชาชนในเขตบริการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นๆ บริการสาธารณะด้านการศึกษา เป็นภารกิจสำคัญประการหนึ่งที่กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการ โดยมีการกำหนดภารกิจการจัดการศึกษาไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

วิสัยทัศน์ด้านการจัดการศึกษาท้องถิ่น

จัดการศึกษาทุกระบบเพื่อพัฒนาคุณภาพและศักยภาพของคนไทยในท้องถิ่นให้มีคุณลักษณะที่สามารถบูรณาการวิถีชีวิตให้อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์และมีความสุขที่ยั่งยืน สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่นและประเทศชาติ เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันระดับประเทศและนานาชาติ

เนื่องจากการจัดการศึกษา มีขอบเขตภารกิจหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา การสนับสนุนการจัดการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ รวมทั้งการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย และภารกิจด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตและสร้างความเข้มแข็งทางสังคมให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น ในช่วงระยะเวลา 3 ปี ข้างหน้าต่อไปนี้ จึงได้บูรณาการและกำหนดพันธกิจการดำเนินการเพื่อตอบสนองวิสัยทัศน์ด้านการศึกษาข้างต้นตามกลุ่มเป้าหมาย แผนการจัดสรรงบประมาณและประเภทลักษณะของภารกิจที่ต้องดำเนินการในช่วงระยะเวลาดังกล่าว โดยให้สอดคล้องกับ นโยบายและภารกิจจัดการศึกษา พ.ศ. 2545 - 2549 รวม 7 ด้าน

พันธกิจที่ 1 ด้านศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความพร้อมแก่เด็กเล็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ให้มีความพร้อมพัฒนาทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม สติปัญญา อย่างเหมาะสมตามวัยเต็มตามศักยภาพและมาตรฐานการศึกษาและพร้อมเข้ารับการศึกษาระดับชั้นพื้นฐานต่อไป

พันธกิจที่ 2 ด้านปฐมวัย

จัดการศึกษาให้เด็กปฐมวัย มีพัฒนาการด้าน ร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สติปัญญา คุณธรรม และจริยธรรมที่พึงประสงค์ อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างปกติสุข ให้มีความพร้อมที่จะเข้ารับการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานต่อไป

พันธกิจที่ 3 ด้านการศึกษาภาคบังคับ

จัดการศึกษาภาคบังคับอย่างทั่วถึง มีคุณภาพและพัฒนาสู่ความเป็นเลิศตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ

พันธกิจที่ 4 ด้านการศึกษาช่วงชั้นที่ 4 และอาชีวศึกษา

จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและอาชีวศึกษา เพื่อพัฒนาคน อาชีพ สังคม ตามมาตรฐานการศึกษา เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ระดับประเทศและนานาชาติ

พันธกิจที่ 5 ด้านการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย

จัดการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย ให้ท้องถิ่นเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ก้าวทันเทคโนโลยีมีเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งสู่คุณภาพชีวิตที่ดี

พันธกิจที่ 6 ด้านส่งเสริมการศึกษา นันทนาการ จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น
ส่งเสริมสนับสนุนการศึกษา นันทนาการ กิจกรรมเด็ก เยาวชนและประชาชน เพื่อพัฒนา
คุณภาพชีวิตและสังคม

พันธกิจที่ 7 ด้านส่งเสริมสนับสนุน อนุรักษ์ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น
ส่งเสริมสนับสนุน อนุรักษ์ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น
เพื่อเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของท้องถิ่น เกิดความสมานฉันท์อยู่ร่วมกันใน
สังคมอย่างมีความสุขและยั่งยืน

แนวนโยบายการจัดการศึกษาในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2545 – 2559

แนวนโยบายการจัดการศึกษาในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2545 – 2559 มีดังนี้
(กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, 2549 ข, หน้า 2-16)

จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและศักยภาพคนในท้องถิ่นให้มีคุณลักษณะที่สามารถบูรณาการ
วิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของสังคมและประเทศชาติ ตามหลักแห่งการปกครอง
ตนเองตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น

3.2 ภารกิจของการจัดการศึกษาท้องถิ่น

ภารกิจการจัดการศึกษาท้องถิ่น กำหนดไว้ดังนี้

1. การจัดการศึกษาปฐมวัย เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งพัฒนาความพร้อมแก่เด็กตั้งแต่แรก
เกิดถึงก่อนการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อให้เด็กปฐมวัยได้รับการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม
และสติปัญญา เติบโตตามศักยภาพและมีความพร้อมในการเข้ารับการศึกษาในระดับการศึกษาขั้น
พื้นฐาน

2. การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งพัฒนาและวางรากฐานชีวิตการ
เตรียมความพร้อมของเด็ก ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ บุคลิกภาพ และสังคม ให้ผู้เรียน
ได้พัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ด้านคุณธรรม จริยธรรม ความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐาน รวมทั้งให้
สามารถค้นพบความต้องการ ความสนใจ ความถนัด ของตนเองด้านวิชาการ วิชาชีพ ความสามารถในการ
ประกอบอาชีพ และทักษะทางสังคม โดยให้ผู้เรียน มีความรู้คู่คุณธรรมและมีความสำนึกในความเป็นไทย

3. การจัดการบริการให้ความรู้ด้านอาชีพ เป็นการจัดการบริการและหรือส่งเสริม สนับสนุน พัฒนา
ความรู้ ทักษะในการประกอบอาชีพแก่ประชาชน รวมทั้งการรวมกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเพื่อเสริมสร้าง
ความเข้มแข็งของชุมชน

4. การจัดการส่งเสริมกีฬา นันทนาการและกิจกรรมเด็กเยาวชน เป็นการจัดและส่งเสริม
สนับสนุนการดำเนินงานด้านการศึกษา นันทนาการ กิจกรรมเด็กและเยาวชนแก่เด็กและเยาวชน
ประชาชนทั่วไปอย่างหลากหลาย

5. การดำเนินงานด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็น
การ ดำเนินงานด้านกิจกรรมส่งเสริม สนับสนุน อนุรักษ์ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี ภูมิ
ปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะกิจกรรมที่เน้นเอกลักษณ์ความเป็นไทยและท้องถิ่น

3.3 จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาท้องถิ่น

จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาท้องถิ่นกำหนดไว้ดังนี้

1. เพื่อให้เด็กปฐมวัย ได้รับการส่งเสริมพัฒนาการและเตรียมความพร้อม ทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม สติปัญญา ให้มีความพร้อมที่จะเข้ารับการศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. เพื่อให้เด็กที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์การศึกษาขั้นพื้นฐานทุกคนในเขตความรับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้รับการบริการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ครบตามหลักสูตรอย่างเสมอภาค และเท่าเทียมกัน
3. เพื่อพัฒนาการดำเนินการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้มีคุณภาพ ประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมาย วัตถุประสงค์ เป็นไปตามมาตรฐานที่รัฐกำหนด และตรงตามความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น โดยมุ่งพัฒนาให้เกิดความสมดุลทั้งทางด้านปัญญา จิตใจ ร่างกาย สังคม ระดับความคิด ค่านิยม และพฤติกรรม ซึ่งเน้นวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีความหลากหลาย และให้ผู้เรียนเป็นสำคัญ
4. เพื่อให้การจัดการศึกษาของท้องถิ่น ดำเนินตามความต้องการและคำนึงถึงการมีส่วนร่วม การสนับสนุนของบุคคล ครอบครัว ชุมชน เอกชน องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และประชาชนในท้องถิ่น ในการจัดการศึกษาทุกระดับตามศักยภาพและความสามารถของท้องถิ่น
5. เพื่อส่งเสริมให้เด็กเยาวชน และประชาชนในท้องถิ่นได้ออกกำลังกายและฝึกฝนกีฬา ร่วมกิจกรรมนันทนาการ และกิจกรรมพัฒนาเยาวชน เพื่อพัฒนาให้เป็นคนที่มีคุณภาพ ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา จิตใจ และสังคม โดยมีความตระหนักในคุณค่าของการกีฬานันทนาการ และปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เด็ก เยาวชน ไปในแนวทางที่ถูกต้อง ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
6. เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนในการสร้างและพัฒนาอาชีพเพื่อคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ขาดโอกาส ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการทุพพลภาพ ซึ่งเป็นการส่งเสริม สนับสนุนการประกอบอาชีพให้มีความทำไม่เป็นการระแ่งสังคม
7. เพื่อบำรุงการศาสนาและอนุรักษ์ บำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ความเป็นไทย

3.4 ทิศทางการจัดการศึกษาท้องถิ่น

แนวนโยบายการจัดการศึกษาในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2545 – 2559 กำหนด ทิศทางการจัดการศึกษาท้องถิ่น ไว้ดังนี้

1. นโยบายด้านความเสมอภาคของโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เร่งรัดจัดการศึกษาให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการเข้ารับบริการการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปี ให้ได้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ส่งเสริม สนับสนุนให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร ชุมชนเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นในท้องถิ่น มีสิทธิและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. นโยบายด้านการจัดการศึกษาปฐมวัย จัดการศึกษาให้เด็กปฐมวัยได้เข้ารับบริการทางการศึกษาอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ ส่งเสริมสนับสนุนให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน

องค์เอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นในท้องถิ่น มีสิทธิและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาปฐมวัย

3. นโยบายด้านคุณภาพมาตรฐานการศึกษา พัฒนาคุณภาพและมาตรฐาน และจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับและประเภทการศึกษา

4. นโยบายด้านระบบบริหารและการจัดการศึกษา จัดระบบบริหารและการจัดการทางการศึกษา ให้สอดคล้องกับระบบการจัดการศึกษาของชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล โดยมีเอกภาพในเชิงนโยบายมีความหลากหลายในการปฏิบัติ อีกทั้งมีความพร้อมในการดำเนินการจัดการศึกษา และส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของท้องถิ่น การกำหนดนโยบายและแผนการจัดการศึกษา ให้คำนึงถึงผลกระทบต่อการจัดการศึกษาของเอกชนหรือรับฟังความคิดเห็นของเอกชนและประชาชน ประกอบการพิจารณาด้วย

5. นโยบายด้านครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา วางแผนงานบุคคลเพื่อใช้ในการประสานข้อมูลและเป็นข้อมูลในการนำเสนอพิจารณาสรรหาบุคลากร พร้อมทั้งมีการประเมินผล การปฏิบัติงานการพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่เหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง

6. นโยบายด้านหลักสูตร ให้สถานศึกษาจัดทำรายละเอียด สาระหลักสูตรแกนกลาง และสาระหลักสูตรท้องถิ่นที่เน้นความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของสังคมและชาติ โดยคำนึงถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์

7. นโยบายด้านกระบวนการเรียนรู้ จัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนทุกคนมีจิตสำนึกในความเป็นไทยและสามารถเรียนรู้พัฒนาตนเองได้ โดยถือว่าผู้เรียนสำคัญที่สุด การจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามธรรมชาติเต็มตามศักยภาพ ให้เป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา

8. นโยบายด้านทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา ระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ทั้งด้านงบประมาณ การเงิน ทรัพย์สินในประเทศจากรัฐ บุคคล องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น และต่างประเทศ มาใช้จัดการศึกษาและจัดสรรงบประมาณให้กับการศึกษาในฐานะที่มีความสำคัญสูงสุดต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

9. นโยบายด้านเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผลิตและพัฒนาแบบเรียนเอกสารทางวิชาการ สื่อสิ่งพิมพ์อื่น วัสดุอุปกรณ์ และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาอื่น โดยเร่งรัดพัฒนาขีดความสามารถในการผลิต จัดให้มีเงินสนับสนุนการผลิตและมีแรงจูงใจในการผลิต รวมถึงการพัฒนาและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ตลอดจนการสื่อสารทุกแบบ สื่อตัวนำ และโครงสร้างพื้นฐานอื่นที่จำเป็นต่อการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วิทยุโทรคมนาคม และการสื่อสารในรูปอื่น

10. นโยบายด้านการส่งเสริมกีฬา นันทนาการ และกิจกรรมเด็กเยาวชน ส่งเสริมสนับสนุน การดำเนินงานด้านการกีฬา นันทนาการ กิจกรรมเด็กเยาวชนรวมทั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ บริการแก่เด็ก เยาวชน ประชาชนอย่างหลากหลาย เพียงพอ และมีประสิทธิภาพ

11. นโยบายด้านการส่งเสริมอาชีพ สนับสนุนส่งเสริมช่วยเหลือให้มีการประกอบอาชีพ อิสระ ที่ถูกต้องตามกฎหมาย จัดให้มีการรวมกลุ่มอาชีพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สนับสนุนการระดมทุน และการจัดการนันทนาการต่างๆมาประยุกต์ใช้ในการปรับปรุงการประกอบอาชีพ การจัดการด้านการตลาดให้ได้มาตรฐานและความเหมาะสม ตามสภาพท้องถิ่น

12. นโยบายด้านการศาสนา ศิลปวัฒนธรรมจารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นบำรุงรักษา ส่งเสริม และอนุรักษ์ สถาบันศาสนา ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดสังคมภูมิปัญญาแห่งการเรียนรู้ และสังคมที่เอื้ออาทรต่อกัน สืบทอดวัฒนธรรมความภาคภูมิใจ ในเอกลักษณ์ความเป็นไทยและท้องถิ่น

4. แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิภาพสื่อการเรียนการสอน

ศาสตราจารย์ ดร.ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2520) ได้ให้แนวคิดและหลักปฏิบัติไว้ว่า เมื่อได้ผลิตสื่อ หรือชุดการสอนแล้ว ก่อนนำไปใช้จะต้องนำสื่อหรือชุดการสอนที่ผลิตขึ้นไปทดสอบประสิทธิภาพเพื่อ ดูว่า สื่อหรือชุดการสอนทำให้ผู้เรียนมีความรู้เพิ่มขึ้นหรือไม่ มีประสิทธิภาพในการช่วยให้กระบวนการ เรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพเพียงใด

4.1 ความหมายของการประเมินประสิทธิภาพสื่อการเรียนการสอน

ประสิทธิภาพ (Efficiency) หมายถึง สภาวะหรือคุณภาพของสมรรถนะในการดำเนินงาน เพื่อให้งานหรือความสำเร็จโดยใช้เวลา ความพยายาม และค่าใช้จ่ายคุ้มค่าที่สุดตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ โดยกำหนดเป็นอัตราส่วนหรือร้อยละระหว่างปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลลัพธ์ (Ratio between input, process and output)

การทดสอบประสิทธิภาพของสื่อหรือชุดการสอน จึงหมายถึงการหาคุณภาพของสื่อหรือชุด การสอน โดยพิจารณาตามขั้นตอนของการพัฒนาสื่อหรือชุดการสอนแต่ละขั้น ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Developmental Testing” คือ การทดสอบคุณภาพตามพัฒนาการของการผลิตสื่อหรือชุด การสอนตามลำดับขั้นเพื่อตรวจสอบคุณภาพของแต่ละองค์ประกอบของต้นแบบชิ้นงาน ให้ดำเนินไปอย่าง มีประสิทธิภาพ

1.1 การทดสอบประสิทธิภาพใช้เบื้องต้น เป็น การนำสื่อหรือชุดการสอนที่ผลิตขึ้นเป็น ต้นแบบ (Prototype) แล้วไปทดสอบประสิทธิภาพใช้ตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ในแต่ละระบบ เพื่อ ปรับปรุงประสิทธิภาพของสื่อหรือชุดการสอนให้เท่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และปรับปรุงจนถึงเกณฑ์

1.2 การทดสอบประสิทธิภาพสอนจริง หมายถึง การนำสื่อหรือชุดการสอนที่ได้ทดสอบ ประสิทธิภาพใช้และปรับปรุงจนได้คุณภาพถึงเกณฑ์แล้วของแต่ละหน่วย ทุกหน่วยในแต่ละวิชาไป สอนจริงในชั้นเรียนหรือในสถานการณ์การเรียนที่แท้จริงในช่วงเวลาหนึ่ง อาทิ 1 ภาคการศึกษาเป็น อย่างน้อย เพื่อตรวจสอบคุณภาพเป็นครั้งสุดท้ายก่อนนำไปเผยแพร่และผลิตออกมาเป็นจำนวนมาก

4.2 ความสำคัญของการประเมินประสิทธิภาพสื่อการสอน

การทดสอบประสิทธิภาพของสื่อหรือชุดการสอนมีความจำเป็นด้วยเหตุผล 3 ประการ คือ

1. สำหรับหน่วยงานผลิตสื่อหรือชุดการสอน การทดสอบประสิทธิภาพช่วยประกันคุณภาพของสื่อหรือชุดการสอนว่าอยู่ในขั้นสูง เหมาะสมที่จะลงทุนผลิตออกมาเป็นจำนวนมาก หากไม่มีการทดสอบประสิทธิภาพเสียก่อนแล้ว เมื่อผลิตออกมาใช้ประโยชน์ไม่ได้ดี ก็จะต้องผลิตหรือทำชิ้นใหม่ เป็นการสิ้นเปลืองทั้งเวลา แรงงานและเงินทอง

2. สำหรับผู้ใช้สื่อหรือชุดการสอน สื่อหรือชุดการสอนที่ผ่านการทดสอบประสิทธิภาพ จะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือช่วยสอนได้ดี ในการสร้างสภาพการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามที่มุ่งหวัง บางครั้งชุดการสอนต้องช่วยครูสอน บางครั้งต้องสอนแทน ครู (อาทิ ในโรงเรียนครูคนเดียว) ดังนั้น ก่อนนำสื่อหรือชุดการสอนไปใช้ ครูจึงควรมั่นใจว่า ชุด การสอนนั้นมีประสิทธิภาพในการช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนจริง การทดสอบประสิทธิภาพตามลำดับ ขั้นจะช่วยให้เราได้สื่อหรือชุดการสอนที่มีคุณค่าทางการสอนจริงตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้

3. สำหรับผู้ผลิตสื่อหรือชุดการสอน การทดสอบประสิทธิภาพจะทำให้ผู้ผลิตมั่นใจได้ว่า เนื้อหาสาระที่บรรจุลงในสื่อหรือชุดการสอนมีความเหมาะสม ง่าย ต่อการเข้าใจ อันจะช่วยให้ผู้ผลิตมีความชำนาญสูงขึ้น เป็นการประหยัดแรงสมอง แรงงาน เวลาและเงินทองในการเตรียมต้นแบบ

4.3 แนวทางการประเมินประสิทธิภาพสื่อการเรียนการสอน

เกณฑ์เป็นขีดกำหนดที่จะยอมรับว่า สิ่งใดหรือพฤติกรรมใดมีคุณภาพและหรือปริมาณที่จะรับได้การตั้งเกณฑ์ ต้องตั้งไว้ครั้งแรกครั้งเดียว เพื่อจะปรับปรุงคุณภาพให้ถึงเกณฑ์ขั้นต่ำ ที่ตั้งไว้ จะตั้งเกณฑ์การทดสอบประสิทธิภาพไว้ต่างกันไม่ได้ เช่น เมื่อมีการทดสอบประสิทธิภาพแบบเดียว ตั้งเกณฑ์ไว้ 60/60 แบบกลุ่ม ตั้งไว้ 70/70 ส่วนแบบสนาม ตั้งไว้ 80/80 ถือว่า เป็นการตั้งเกณฑ์ที่ไม่ถูกต้อง

เนื่องจากเกณฑ์ที่ตั้งไว้เป็นเกณฑ์ต่ำสุด ดังนั้นหากการทดสอบคุณภาพของสิ่งใดหรือพฤติกรรมใดได้ผลสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 หรืออนุโลมให้มีความคลาดเคลื่อนต่ำหรือสูงกว่าค่าประสิทธิภาพที่ตั้งไว้เกิน 2.5 ก็ให้ปรับเกณฑ์ขึ้นไปอีกหนึ่งขั้น แต่หากได้ค่าต่ำกว่าค่าประสิทธิภาพที่ตั้งไว้ ต้องปรับปรุงและนำไปทดลองประสิทธิภาพใช้หลายครั้งใน ภาคสนามจนได้ค่าถึงเกณฑ์ที่กำหนด

ความหมายของเกณฑ์ประสิทธิภาพ หมายถึง ระดับประสิทธิภาพของสื่อหรือชุดการสอนที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เป็นระดับที่ผลิตสื่อหรือชุดการสอนจะพึงพอใจว่า หากสื่อหรือชุดการสอนมีประสิทธิภาพถึงระดับนั้นแล้ว สื่อหรือชุดการสอนนั้นก็มีคุณค่าที่จะนำไปสอนนักเรียน และคุ้มแก่การลงทุนผลิต ออกมาเป็นจำนวนมาก

การกำหนดเกณฑ์ประสิทธิภาพกระทำได้ โดยการประเมินผลพฤติกรรมของผู้เรียน 2 ประเภทคือ พฤติกรรมต่อเนื่อง (กระบวนการ) กำหนด ค่าประสิทธิภาพเป็น E1 =Efficiency of Process (ประสิทธิภาพของกระบวนการ) และพฤติกรรมสุดท้าย (ผลลัพธ์) กำหนดค่าประสิทธิภาพเป็น E2 =Efficiency of Product (ประสิทธิภาพของผลลัพธ์)

1) ประเมินพฤติกรรมต่อเนื่อง (Transitional Behavior) คือประเมินผลต่อเนื่อง ซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรมย่อยของผู้เรียน เรียกว่า “กระบวนการ” (Process) ที่เกิดจากการประกอบกิจกรรมกลุ่ม ได้แก่ การทำโครงการ หรือทำรายงานเป็นกลุ่ม และรายงานบุคคล ได้แก่งานที่มอบหมาย และกิจกรรมอื่นใดที่ผู้สอนกำหนดไว้

2) ประเมินพฤติกรรมสุดท้าย (Terminal Behavior) คือประเมินผลลัพธ์ (Product) ของผู้เรียน โดยพิจารณาจากการสอบหลังเรียนและการสอบไล่

ประสิทธิภาพของสื่อหรือชุดการสอนจะกำหนดเป็นเกณฑ์ ที่ผู้สอนคาดหวังว่าผู้เรียนจะเปลี่ยน พฤติกรรมเป็นที่พึงพอใจ โดยกำหนดให้ของผลเฉลี่ยของคะแนนการทางานและ การประกอบกิจกรรมของผู้เรียนทั้งหมด ต่อ ร้อยละของผลการประเมินหลังเรียนทั้งหมด นั่นคือ $E1/E2 =$ ประสิทธิภาพของกระบวนการ/ประสิทธิภาพของผลลัพธ์

หลังจากคำนวณค่า E1 และ E2 ได้แล้ว ผู้หาประสิทธิภาพต้องตีความหมายของผลลัพธ์ โดยยึดความคลาดเคลื่อนของผลลัพธ์ ให้มีความคลาดเคลื่อนหรือความแปรปรวนของผลลัพธ์ ได้ไม่เกิน .05 (ร้อยละ 5) จากช่วงต่ำไปสูง = ± 2.5 นั่นให้ผลลัพธ์ของค่า E1 หรือ E2 ที่ถือว่า เป็นไปตามเกณฑ์ มีค่าต่ำกว่าเกณฑ์ ไม่เกิน 2.5% และสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ไม่เกิน 2.5% หากคะแนน E1 หรือ E2 ห่างกันเกิน 5% แสดงว่า กิจกรรมที่ให้นักเรียนทำกับการสอบหลังเรียนไม่สมดุลกันเช่น ค่า E1 มากกว่า E2 แสดงว่า งานที่มอบหมายอาจจะง่ายกว่า การสอบ หรือ หากค่า E2 มากกว่าค่า E1 แสดงว่า การสอบง่ายกว่าหรือไม่สมดุลกับงานที่มอบหมายให้ทำ จำเป็นที่จะต้องปรับแก้ หากสื่อหรือชุดการสอนได้รับการออกแบบและพัฒนาอย่างดีมีคุณภาพ ค่า E1 หรือ E2 ที่คำนวณได้จากการทดสอบประสิทธิภาพ จะต้องใกล้เคียงกันและห่างกันไม่เกิน 5% ซึ่งเป็นตัวชี้ที่จะยืนยันได้ว่า นักเรียนได้มีการเปลี่ยนพฤติกรรมต่อเนื่องตามลำดับขั้นหรือไม่ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนพฤติกรรมขั้นสุดท้ายหรืออีกนัยหนึ่งต้องประกันได้ว่านักเรียนมีความรู้จริง ไม่ใช่ทำกิจกรรมหรือทำสอบได้เพราะการเดา

4.4 ขั้นตอนการทดลองประสิทธิภาพ

เมื่อผลิตสื่อหรือชุดการสอนขึ้นเป็นต้นแบบแล้ว ต้องนำสื่อหรือชุดการสอนไปหาประสิทธิภาพตาม ขั้นตอนต่อไปนี้

1. การทดลองประสิทธิภาพแบบเดี่ยว (1:1) เป็นการทดสอบประสิทธิภาพที่ผู้สอน 1 คนทดลองประสิทธิภาพสื่อหรือชุดการสอนกับผู้เรียน 1-3 คน โดยใช้เด็กอ่อน ปานกลาง และเด็กเก่งระหว่างทดลองประสิทธิภาพให้จับเวลาในการประกอบกิจกรรม สังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนว่าหงุดหงิด ทำหน้าฉงน หรือทำท่าทางไม่เข้าใจหรือไม่ ประเมินการเรียนรู้จากกระบวนการ คือกิจกรรมหรือภารกิจและงานที่มอบให้ทำและทดสอบหลังเรียน นาคะแนนมาคำนวณหาประสิทธิภาพ หากไม่ถึงเกณฑ์ต้องปรับปรุงเนื้อหาสาระ กิจกรรมระหว่างเรียนและแบบทดสอบหลังเรียนให้ดีขึ้น โดยปกติคะแนนที่ได้จากการทดลองประสิทธิภาพแบบเดี่ยวนี้จะได้คะแนนต่ำกว่าเกณฑ์มาก แต่ไม่ต้องวิตกเมื่อปรับปรุงแล้วจะสูงขึ้นมาก ก่อนนำไปทดลองประสิทธิภาพแบบสุ่ม นั่นนี้ $E1/E2$ ที่ได้จะมีค่าประมาณ 60/60

2. การทดลองประสิทธิภาพแบบกลุ่ม (1:10) เป็นการทดสอบประสิทธิภาพที่ผู้สอน 1 คนทดสอบประสิทธิภาพสื่อหรือชุดการสอนกับผู้เรียน 6 – 10 คน (ละผู้เรียนที่เก่ง ปานกลางกับอ่อน)

ระหว่างทดสอบประสิทธิภาพให้จับเวลาในการประกอบกิจกรรม สังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนว่า หงุดหงิด ทำหน้าฉงน หรือทำท่าทางไม่เข้าใจหรือไม่ หลังจากทดสอบประสิทธิภาพให้ประเมินการเรียนรู้จากกระบวนการ คือกิจกรรมหรือภารกิจและงานที่มอบให้ทำและประเมินผลลัพธ์คือการทดสอบหลังเรียนและงานสุดท้ายที่มอบให้นักเรียนทำส่งก่อนสอบประจำหน่วย ให้นำคะแนนมาคำนวณหาประสิทธิภาพ หากไม่ถึงเกณฑ์ต้องปรับปรุงเนื้อหาสาระ กิจกรรมระหว่างเรียนและแบบทดสอบหลังเรียนให้ดีขึ้นคำนวณหาประสิทธิภาพแล้วปรับปรุง ในคราวนี้คะแนนของผู้เรียนจะเพิ่มขึ้นอีกเกือบเท่าเกณฑ์โดยเฉลี่ยจะห่างจากเกณฑ์ประมาณ 10% นั่นคือ E1/E2 ที่ได้จะมีค่าประมาณ 70 / 70

3. การทดสอบประสิทธิภาพภาคสนาม (1:100) เป็นการทดสอบประสิทธิภาพที่ผู้สอน 1 คน ทดสอบประสิทธิภาพสื่อหรือชุดการสอนกับผู้เรียนทั้งชั้น 4 ระหว่างทดสอบประสิทธิภาพให้จับเวลาในการประกอบกิจกรรม สังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนว่า หงุดหงิด ทำหน้าฉงน หรือทำท่าทางไม่เข้าใจหรือไม่ หลังจากทดสอบประสิทธิภาพภาคสนามแล้ว ให้ประเมินการเรียนรู้จากกระบวนการ คือกิจกรรมหรือภารกิจและงานที่มอบให้ทำและทดสอบหลังเรียน นำคะแนนมาคำนวณหาประสิทธิภาพ หากไม่ถึงเกณฑ์ต้องปรับปรุงเนื้อหาสาระ กิจกรรมระหว่างเรียนและแบบทดสอบหลังเรียนให้ดีขึ้น แล้วนำไปทดสอบประสิทธิภาพภาคสนามกับนักเรียนต่างกลุ่ม อาจทดสอบประสิทธิภาพ 2-3 ครั้ง จนได้ค่าประสิทธิภาพถึงเกณฑ์ขั้นต่ำ ปกติไม่น่าจะทดสอบประสิทธิภาพเกณฑ์สามครั้ง ด้วยเหตุนี้ ชั้นทดสอบประสิทธิภาพ ภาคสนามจึงแทนด้วย 1:100

การเลือกนักเรียนมาทดสอบประสิทธิภาพสื่อหรือชุดการสอน

นักเรียนที่ผู้สอนจะเลือกมาทดสอบประสิทธิภาพสื่อหรือชุดการสอน ควรเป็นตัวแทนของนักเรียนที่เราจะนำเสนอสื่อหรือชุดการสอนนั้นไปใช้ ดังนั้น จึงควรพิจารณาประเด็นต่อไปนี้

1. สำหรับการทดสอบประสิทธิภาพแบบเดี่ยว (1:1) เป็นการทดสอบประสิทธิภาพ ครู 1 คน ต่อเด็ก 1-3 คน ให้ทดสอบประสิทธิภาพกับเด็กอ่อนเสียก่อน ทำการปรับปรุงแล้วนำไปทดสอบประสิทธิภาพกับเด็กปานกลาง และนำไปทดสอบประสิทธิภาพกับเด็กเก่ง อย่างไรก็ตามหากเวลาไม่อำนวยและสภาพการณ์ไม่เหมาะสม ก็ให้ทดสอบประสิทธิภาพกับเด็กอ่อนหรือเด็กปานกลาง โดยไม่ต้องทดสอบประสิทธิภาพกับเด็กเก่งก็ได้ แต่การทดสอบประสิทธิภาพกับเด็กทั้งสามระดับจะเป็นการสะท้อนธรรมชาติการเรียนรู้ที่แท้จริง ที่เด็กเก่ง กลาง อ่อนจะได้ช่วยเหลือกัน เพราะเด็กอ่อนบางคนอาจจะเก่งในเรื่องที่เด็กเก่งทำไม่ได้

2. สำหรับการทดสอบประสิทธิภาพแบบกลุ่ม (1:10) เป็นการทดสอบประสิทธิภาพที่ครู 1 คนทดสอบประสิทธิภาพกับเด็ก 6 – 12 คน โดยให้มีผู้เรียนคละกันทั้งเด็กเก่ง ปานกลางเด็กอ่อน ห้ามทดสอบประสิทธิภาพกับเด็กอ่อนล้วน หรือเด็กเก่งล้วน ขณะทำการทดสอบประสิทธิภาพ ผู้สอนจะต้องจับเวลาด้วยว่า กิจกรรมแต่ละกลุ่มใช้เวลาเท่าไร ทั้งนี้เพื่อให้ทุกกลุ่มกิจกรรมใช้เวลาใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะการสอนแบบศูนย์การเรียนรู้ที่กำหนดให้ใช้เวลาเท่ากัน คือ 10 – 15 นาที สำหรับระดับประถมศึกษา และ 15 – 20 นาที สำหรับระดับมัธยมศึกษา

3. สำหรับการทดสอบประสิทธิภาพภาคสนาม (1:100) เป็นการทดสอบประสิทธิภาพที่ใช้ครู 1 คน กับนักเรียนทั้งชั้น กับนักเรียน 30 – 40 คน (หรือ 100 คน สำหรับสื่อหรือชุดการสอน

รายบุคคล) ชั้นเรียนที่เลือกมาทดสอบประสิทธิภาพจะต้องมีนักเรียนคละกันทั้งเก่งและอ่อน ไม่ควรเลือกห้องเรียนที่มีเด็กเก่งหรือเด็กอ่อนล้วน

ข้อควรคำนึงในการทดสอบประสิทธิภาพสื่อหรือชุดการสอน

เพื่อให้การทดสอบประสิทธิภาพของสื่อหรือชุดการสอนได้ผลคุ้มค่า มีสิ่งที่ผู้ทดสอบประสิทธิภาพสื่อหรือชุดการสอนควรคำนึงถึงดังนี้

1. การเลือกผู้เรียนเข้าร่วมการทดสอบประสิทธิภาพ ควรเลือกนักเรียนที่เป็นตัวแทนของนักเรียนที่ใช้สื่อหรือชุดการสอน ตามแนวทางการสุ่มตัวอย่างที่ถูกต้อง
2. การเลือกเวลาและสถานที่ทดสอบประสิทธิภาพ ควรหาสถานที่และเวลาที่ปราศจากเสียงรบกวน ไม่ร้อนอบอ้าว และควรทดสอบประสิทธิภาพในเวลาที่นักเรียนไม่หิวกระหาย ไม่รีบร้อนกลับบ้าน หรือไม่ต้องพะวักพะวนไปเข้าเรียนในชั้นอื่น
3. การชี้แจงวัตถุประสงค์และวิธีการ ต้องชี้แจงให้นักเรียนทราบถึงวัตถุประสงค์ของการทดสอบประสิทธิภาพสื่อหรือชุดการสอนและการจัดห้องเรียนแบบศูนย์การเรียนรู้ หากนักเรียนไม่คุ้นเคยกับวิธีการใช้สื่อหรือชุดการสอน
4. การรักษาสถานการณ์ตามความเป็นจริง สำหรับการทดสอบประสิทธิภาพสอนภาคสนามในชั้นเรียนจริง ต้องรักษาสภาพการณ์ให้เหมือนที่เป็นอยู่ในห้องเรียนทั่วไป เช่น ต้องใช้ครูเพียงคนเดียว ห้ามคนอื่นเข้าไปช่วย ผู้สังเกตการณ์ต้องอยู่ห่างๆ ไม่เข้าไปช่วยเหลือเด็ก ต้องปล่อยให้ครูผู้ทดสอบประสิทธิภาพสอนแก้ปัญหาด้วยเอง หากจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือก็ให้ครูผู้สอนเป็นผู้บอกให้เข้าไปช่วย มิฉะนั้นการทดสอบประสิทธิภาพสอนก็ไม่สะท้อนสถานการณ์จริงที่มีคนสอนเพียงคนเดียว
5. ดำเนินการสอนตามขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการทดลองแบบเดี่ยว แบบกลุ่ม และภาคสนาม หลังจากชี้แจงให้นักเรียนทราบเกี่ยวกับสื่อ ชุดการสอน และวิธีการสอน แล้ว ครูจะต้องดำเนินการสอนตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ในแต่ละระบบการสอน

บทบาทของครูขณะกำลังทดสอบประสิทธิภาพสื่อหรือชุดการสอน

1. ต้องคอยสังเกตและบันทึกพฤติกรรมของนักเรียนอย่างใกล้ชิด เพื่อดูว่านักเรียนทำหน้าที่งานเรียบหรือสงสัยประการใด
2. สังเกตและปฏิสัมพันธ์ (Interaction Analysis) ของนักเรียน โดยใช้แบบสังเกตปฏิบัติสัมพันธ์ที่มีผู้พัฒนาขึ้นแล้ว
3. พยายามรักษาสุขภาพจิต ไม่คาดหวังหรือเครียดกับความเหน็ดเหนื่อยที่ทุ่มเทในการผลิตชุดการสอน หรือเครียดกับการเกรงว่า ผล การทดสอบประสิทธิภาพจะไม่เป็นไปตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้เกรงว่า จะไม่ได้รับความร่วมมือจากนักเรียน
4. สร้างบรรยากาศอบอุ่นและเป็นกันเอง ครูต้องเป็นกันเองกับนักเรียน เวลาสอบก่อนเรียนยิ้มแย้มแจ่มใส สร้างบรรยากาศที่นักเรียนจะแสดงออกเสรี ไม่ทำหน้าเคร่งขมึมนักเรียนกลัว
5. ต้องชี้แจงว่าการสอบครั้งนี้ไม่มีผลต่อการสอบไล่ปกติของนักเรียนแต่ประการใด

6. ปลอ่ยให้นักเรียนศึกษาและประกอบกิจกรรมจากสื่อหรือชุดการสอนตามธรรมชาติ โดยทำ
ทิวา ครูไม่ได้สนใจจับผิดนักเรียน ด้วยการทำให้ทางานหรืออ่านหนังสือ

7. หากสังเกตว่านักเรียนคนใดมีปัญหาระหว่างการทดสอบ อย่าให้ความสนใจเป็นพิเศษ แต่
ให้บันทึกพฤติกรรมไว้เพื่อจามาซักถามและพูดคุยกับนักเรียนในภายหลัง

5.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ และมาเรียม นิลพันธุ์ (2542) ศึกษาเรื่องการศึกษาและการจัดทำคู่มือ
การปฏิบัติงานอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (อส.มศ.) มีวัตถุประสงค์
เพื่อศึกษาและจัดทำคู่มือปฏิบัติงานอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม
(อส.มศ.) มี 4 ขั้นตอน คือ 1) การวิจัยเป็นการสำรวจข้อมูลโดยวิเคราะห์เอกสารคู่มือปฏิบัติงาน
อาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม และคู่มือปฏิบัติงานอาสาสมัครของ
หน่วยงานต่าง ๆ การสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับโครงการ อส.มศ. และการประมวลผลจากการประชุม
ผลการประเมินโครงการ อส.มศ. จากกลุ่มย่อยเกี่ยวกับการจัดทำคู่มือ 2) การพัฒนาเป็นการนำผล
จากการสำรวจข้อมูลในขั้นตอนที่ 1 มาสร้างโครงร่างคู่มือ ประกอบด้วยบทบาทและหน้าที่ของ อส.
มศ. ในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม การตรวจสอบการแจ้งข่าว การกำจัดวัชพืช กิจกรรม
การรายงาน การจัดทำแผนงานโครงการ การรายงานเหตุการณ์ ขั้นตอนการใช้งบประมาณ ขั้นตอน
การทางาน สิทธิประโยชน์ของ อส.มศ. การพ้นจากการเป็นสมาชิก การติดต่อประสานงานกับ
หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รายชื่อสมาชิก อส.มศ. ในรุ่นการอบรมเดียวกัน และตรวจสอบโครงร่างโดย
ผู้เชี่ยวชาญ หลังจากนั้นนำมาปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ได้คู่มือปฏิบัติงาน อส.มศ. สำหรับนำไปใช้
ประโยชน์ต่อไป 3) การวิจัยเป็นการทดลองคู่มือโดยนำคู่มือให้ อส.มศ. ที่เข้าอบรมทดลองใช้ และ
ประมวลผลการทดลอง 4) การพัฒนาเป็นการประเมินผลการทดลองใช้คู่มือและปรับปรุงคู่มือ
ปฏิบัติงาน อส.มศ. ฉบับสมบูรณ์โดยการสัมภาษณ์ความคิดเห็น อส.มศ. วิทยากรเกี่ยวกับการใช้คู่มือ
การสังเกตแบบมีส่วนร่วมการประมวลผลข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญและนำข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ
ที่ได้ไปปรับปรุงให้เป็นคู่มือปฏิบัติงาน อส.มศ. ฉบับสมบูรณ์ ผลการวิจัยพบว่า

1. การสำรวจข้อมูลพื้นฐานคู่มือปฏิบัติงาน อส.มศ. มีเนื้อหามากเกินไป เล่มไม่น่าสนใจ และ
ควรครอบคลุมบทบาทหน้าที่และวิธีการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม การนำเสนอควรใช้
ตัวอักษรใหญ่ ปรับปรุงรูปเล่มให้น่าสนใจ มีภาพประกอบ มีข้อมูล และแบบฟอร์มที่เป็นประโยชน์ต่อ
การดำเนินงานและประสานงาน

2. ผลการพัฒนาคู่มือ นำข้อคิดจากตอนที่ 1 มาพัฒนาเป็นคู่มือ ซึ่งประกอบด้วยบทบาทและ
หน้าที่ของ อส.มศ. ในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม การตรวจสอบ การแจ้งข่าว การกำจัด
วัชพืช กิจกรรม การรายงาน การจัดทำแผนโครงการ การรายงานเหตุการณ์ ขั้นตอนการใช้
งบประมาณ สิทธิประโยชน์ของ อส.มศ. การพ้นจากการเป็นสมาชิก การติดต่อประสานงานกับ
หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รายชื่อสมาชิก อส.มศ. ในรุ่นการอบรมเดียวกัน

3. ผลการทดลองใช้คู่มือการปฏิบัติงานของ อส.มศ. มีการแนะนำการใช้คู่มือปฏิบัติงาน
ประกอบการอบรมตลอดจนระยะเวลาการอบรม ผู้เข้ารับการอบรม อส.มศ. ใช้คู่มือในการบันทึก

ข้อมูลในแต่ละเนื้อหา และใช้แบบฟอร์มต่าง ๆ ในการจัดทำโครงการและแผนงาน และมีการใช้คู่มือประกอบระหว่างการศึกษาดูงานนอกสถานที่ และบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับเพื่อนสมาชิกที่เข้าอบรม กับหน่วยงานต่าง ๆ ที่ต้องประสานงาน

4. การประเมินคู่มือจากการสังเกตการณ์ใช้คู่มือ การสัมภาษณ์ อสมต. วิทยากร และผู้เชี่ยวชาญมีข้อเสนอแนะว่า ควรมีเนื้อหาวิชาการที่อบรมในหลักสูตรรวมอยู่ในคู่มือ ควรปรับลำดับขั้นตอนการนำเสนอ ควรมีการปรับปรุงรูปแบบให้สะดวกต่อการใช้นอกสถานที่ และมีภาพประกอบเพื่อให้น่าสนใจ

กันทิมา เอมประเสริฐ (2543) ศึกษาเรื่องการพัฒนาคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานในระดับประถมศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาและตรวจสอบประสิทธิภาพของคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานในระดับประถมศึกษา กลุ่มตัวอย่างเป็นครูผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดเพชรบุรี เป็นการวิจัยและพัฒนาโดยดำเนินการเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 สำรวจข้อมูลพื้นฐานโดยการศึกษาลักษณะหลักสูตรประถมศึกษาปัจจุบันแนวการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติแนวทางการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานและสภาพการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบัน ขั้นตอนที่ 2 พัฒนาคู่มือ โดยจัดทำคู่มือฉบับร่างซึ่งประกอบด้วย คำชี้แจงการใช้คู่มือ วัตถุประสงค์ หลักการ แนวการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงาน แนวทางการประเมินผลการเรียนรู้ และเวลาที่ใช้ในการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานและนำคู่มือให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ นำมาปรับปรุงแก้ไขหาประสิทธิภาพ ขั้นตอนที่ 3 ทดลองใช้คู่มือ โดยให้ครูผู้สอนจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานในทุกวิชาตามกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ และขั้นตอนที่ 4 ประเมินผลและปรับปรุงคู่มือที่พัฒนาขึ้นโดยการประเมินคุณภาพคู่มือ ประเมินผลการเรียนโครงงานของนักเรียน และประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญ ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ 1) คู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงานในระดับประถมศึกษา ประกอบด้วย คำชี้แจงการใช้คู่มือ วัตถุประสงค์ หลักการ แนวการจัดการเรียนรู้ โดยใช้โครงงาน แนวทางประเมินผลการเรียนรู้และเวลาที่ใช้ในการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงาน 2) คู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้โครงงาน ในระดับประถมศึกษา มีประสิทธิภาพ จากการหาประสิทธิภาพทั้งแบบหนึ่งต่อหนึ่ง แบบกลุ่มย่อย และแบบกลุ่มใหญ่ ผลปรากฏว่า ครูผู้สอนสามารถเขียนแผนการสอนของตนเองโดยการบูรณาการและนักเรียนมีผลงานที่เกิดจากการเรียนรู้โครงงาน และครูผู้สอนในโรงเรียนแกนนำปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ก็สามารถจัดการเรียนรู้ได้ในทุกระดับชั้น และทุกกลุ่มประสบการณ์

นุติ รุ่งสว่าง (2543) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาคู่มือการสร้างหลักสูตรระดับโรงเรียน สำหรับครูประถมศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบคุณภาพของคู่มือการสร้างหลักสูตรระดับโรงเรียน มีขั้นตอนการพัฒนาคู่มือ 4 ขั้นตอน คือ 1.การสำรวจข้อมูลพื้นฐาน 2.การพัฒนาคู่มือ 3.การทดลองใช้คู่มือ 4.การประเมินผลคู่มือ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ครูประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี ผลการศึกษา มีดังนี้ ผลการสำรวจข้อมูลพื้นฐาน พบว่า ครูและผู้เกี่ยวข้องต้องการให้มีการพัฒนาคู่มือการสร้างหลักสูตรระดับโรงเรียน ผลการพัฒนาคู่มือ พบว่าคู่มือประกอบด้วย คำชี้แจงการใช้คู่มือ และเนื้อหาการสร้างหลักสูตรระดับโรงเรียน ครอบคลุมความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการสร้างหลักสูตร และกระบวนการสร้างหลักสูตรระดับโรงเรียน ผลการทดลองใช้

คู่มือ พบว่า ครูมีการศึกษาคู่มือและปฏิบัติกิจกรรมตามลำดับเป็นไปตามกำหนดระยะเวลา ผลการประเมินคู่มือ พบว่า ครูมีความรู้ ความเข้าใจเรื่อง การสร้างหลักสูตรระดับโรงเรียน สามารถสร้างหลักสูตรระดับโรงเรียนได้ 18 หลักสูตรเป็นหลักสูตรที่อยู่ในระดับดี 15 หลักสูตร และอยู่ในระดับปานกลาง 3 หลักสูตร

อมรรัตน์ สุนย์กลาง (2544) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาคู่มือการเรียนการสอนแบบบูรณาการ สำหรับครูประถมศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาและตรวจสอบคุณภาพของคู่มือ มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอน คือ 1.การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 2.การพัฒนาคู่มือ 3.การทดลองใช้คู่มือ และ 4.การประเมินผลและปรับปรุงคู่มือที่พัฒนาขึ้น กลุ่มตัวอย่างที่ทดลองใช้คู่มือได้แก่ ครูประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการศึกษาอำเภอหนองบัว จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการศึกษา มีดังนี้ ผลการสำรวจข้อมูลพื้นฐาน พบว่า ครูและผู้เกี่ยวข้องมีความต้องการคู่มือการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ ผลการพัฒนาคู่มือ พบว่า คู่มือประกอบด้วย คำชี้แจงในการใช้คู่มือ วัตถุประสงค์ของคู่มือ หลักการ โครงสร้างการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการและแนวทางการประเมินผล ผลการทดลองใช้คู่มือ พบว่า คู่มือมีคุณลักษณะอ่านแล้วเข้าใจง่ายมีความชัดเจน เนื้อหาถูกต้อง และยังพบว่า ครูสามารถจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการโดยอิงกลุ่มประสบการณ์ตามคู่มือได้ ผลการประเมินและปรับปรุงคู่มือ พบว่า ครูมีความรู้ความเข้าใจและมีทักษะในการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ

พรพิมล สิริเจริญ (2545) ได้ศึกษาการจัดการศึกษาก่อนประถมศึกษาของโรงเรียนเอกชนเขตพื้นที่ 8 จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้บริหารและครูทั้งหมดได้ปฏิบัติทุกกิจกรรมในด้านหลักสูตรหรือแนวทางการจัดการประสบการณ์ ส่วนการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ปัญหาที่พบคือโรงเรียนจัดกิจกรรมไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครองครูไม่เข้าใจเนื้อหาหลักสูตร จาตงประมาณในการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมไม่เอื้อต่อการการเรียนรู้และความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ปัญหาที่พบคือโรงเรียนจัดกิจกรรมไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครอง ครูไม่เข้าใจในเนื้อหาและหลักสูตร ขาดงบประมาณในการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ครูไม่เข้าใจในการจัดสภาพแวดล้อม ผู้ปกครองส่วนใหญ่ขาดความเข้าใจเกี่ยวกับการสอนของโรงเรียน

วไลพร ภูตะมี (2548) ได้ทำการวิจัยพบว่า แผนบูรณาการประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมพัฒนาการด้าน อารมณ์ จิตใจ มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 และพัฒนาการด้านอารมณ์ จิตใจของนักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 2 ที่เรียนรู้จากการจัดกิจกรรมตามแผนบูรณาการประสบการณ์เรียนรู้ หลังการจัดกิจกรรมสูงกว่าก่อนการจัดกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ 0.05

สุภาพร สารประดิษฐ์ (2549) ได้ศึกษาพฤติกรรมการจัดประสบการณ์ของครูผู้สอนระดับปฐมวัยสำนักงานการศึกษาอำเภอหนองบัว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การจัดประสบการณ์ของครูสอนมีการปฏิบัติมากที่สุด คือ การจัดการเรียนการสอนให้นักเรียนรู้และและทำงานร่วมกันโดยเน้นกระบวนการกลุ่ม รองลงมาคือจัดการเรียนการสอน โดยเสริมจุดเด่นและแก้ไขจุดด้อยนักเรียนเป็นรายบุคคล ให้นักเรียน ได้ฝึกคิดปฏิบัติจริง ประเมินและประเมินตนเอง วางแผนการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับหลักความต้องการของนักเรียนถ่วงถ่วงใช้สื่อหลากหลายที่ส่งเสริมด้านอย่างต่อเนื่องด้วยเครื่องมือและวิธีอย่างเหมาะสม

อารยา ระศร (2552) ได้ทำการวิจัยพบว่า แผนการจัดประสบการณ์การเพื่อส่งเสริมพัฒนาการด้านสติปัญญาชั้นอนุบาลปีที่ 2 โดยเกมการศึกษา ตามแนวคิดพัฒนาการและการเรียนรู้ของสมอง (Brain - based Learning) มีประสิทธิภาพ 86.00 / 88.00 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ดัชนีประสิทธิผลของแผนการจัดประสบการณ์การเพื่อพัฒนาการด้านสติปัญญาชั้นอนุบาลปีที่ 2 โดยเกมการศึกษาตามแนวคิดพัฒนาการและการเรียนรู้ของสมองมีค่าเท่ากับ 0.6565 คิดเป็นร้อยละ 65.65 และนักเรียนที่เรียนด้วยแผนการจัดประสบการณ์การเพื่อส่งเสริมพัฒนาการด้านสติปัญญาชั้นอนุบาลปีที่ 2 โดยเกมการศึกษา ตามแนวคิดพัฒนาการและการเรียนรู้ของสมอง (Brain - based Learning) มีคะแนนเฉลี่ยพัฒนาการด้านสติปัญญาหลังเรียนสูงขึ้น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ตุ๊กตา สิมาลา (2554) ศึกษาการจัดการศึกษาปฐมวัยตามเกณฑ์มาตรฐานด้านการบริหารและการจัดการศึกษากับพัฒนาการเด็กปฐมวัยของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบ 1) การจัดการศึกษาปฐมวัยตามเกณฑ์มาตรฐานด้านการบริหารและการจัดการศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร 2) พัฒนาการเด็กปฐมวัยของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร 3) ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการศึกษาปฐมวัยตามเกณฑ์มาตรฐานด้านการบริหารและการจัดการศึกษากับพัฒนาการเด็กปฐมวัยของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับมาตรฐานการศึกษาปฐมวัยด้านการบริหารและการจัดการศึกษาและพัฒนาการเด็กปฐมวัยของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร มีผู้ให้ข้อมูลสถานศึกษาละ 4 คน คือผู้อำนวยการสถานศึกษา 1 คน ครูผู้สอนระดับปฐมวัย 2 คน และ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน 1 คน รวมทั้งสิ้น 84 โรงเรียน เท่ากับ 336 คน นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์โดยใช้สถิติ ความถี่ ร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและการวิเคราะห์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน ผลการวิจัยพบว่า 1) การจัดการศึกษาปฐมวัยตามเกณฑ์มาตรฐานด้านการบริหารและการจัดการศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาครโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก 2) พัฒนาการเด็กปฐมวัยของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร โดยภาพรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมาก 3) การจัดการศึกษาปฐมวัยตามเกณฑ์มาตรฐานด้านการบริหารและการจัดการศึกษากับพัฒนาการเด็กปฐมวัยของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาครมีความสัมพันธ์กันทั้งโดยภาพรวมและรายด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .01

Dunn and Dasanand (1995) ได้ศึกษาทัศนคติ และความคาดหวังของผู้ปกครองที่มีต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียนอนุบาลเอกชน โดยใช้แบบสอบถามสำรวจความคิดเห็นของผู้ปกครองนักเรียนโรงเรียนอนุบาลเอกชนในกรุงเทพมหานคร จำนวน 40 คน พบว่า ผู้ปกครองมีความคาดหวังให้โรงเรียนอนุบาลเอกชนจัดการสอนเน้นความรู้ด้านวิชาการ โดยในด้านการเตรียมความพร้อมต้องการให้โรงเรียนจัดให้ในระดับกลาง

Schiefelbein and others (2003) ศึกษาวิจัยพบว่า วิธีการที่ทำให้ผู้บริหารประสบความสำเร็จในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในประเทศลาตินอเมริกา คือ จัดให้มีการอบรมครูในการผลิตสื่อการสอน 1 สัปดาห์/ปี ส่งเสริมให้ครูได้รับการพัฒนาโดยรับการอบรมเสริม มีนโยบายส่งเสริมครูที่มีความสามารถให้ได้รับการพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ และให้รางวัล ตลอดจนส่งเสริมครูที่ได้รับการพัฒนาที่ผ่านการประเมิน